

Róźiewicz, Jerzy

Kontakty naukowe polsko-radzieckie w latach 1919-1939. Materiały wstępne

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 12/4, 769-799

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy Rózewicz

KONTAKTY NAUKOWE POLSKO - RADZIECKIE W LATACH 1919—1939

MATERIAŁY WSTĘPNE

Ramy chronologiczne artykułu wyznaczają daty: powstania niepodległego państwa polskiego i klęski wrześniowej. Celem artykułu jest wstępne omówienie niektórych przejawów wzajemnych stosunków naukowych w tym okresie między Polską a Związkiem Radzieckim.

Zadanie, jakie postawił przed sobą autor, nie było łatwe, zarówno bowiem okres ten, jak i sam temat, nie są w polskiej literaturze dostatecznie opracowane. Wystarczy powiedzieć, że w powojennej literaturze polskiej ukazał się na ten temat zaledwie jeden artykuł: P. Aleksandrowa, poruszający sprawę współpracy szkół matematycznych polskiej i radzieckiej w dziedzinie topologii i teorii mnogości¹. Nie są także opracowane międzynarodowe stosunki naukowe Polski w dwudziestoleciu międzywojennym.

W tej sytuacji bardzo cennym wydawnictwem, z którego autor często korzystał, były wydawane przez Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich PAN i Zakład Słowianoznawstwa AN ZSRR „Dokumenty i Materiały”². Wydane dotychczas 5 tomów, obejmujące lata 1917—1932, zawiera jednak niewiele dokumentów dotyczących omawianej sprawy, kładąc nacisk w doborze materiałów raczej na stosunki polityczne i gospodarcze. W wydawnictwie tym wykorzystano nie tylko materiały z archiwów polskich i radzieckich, ale też dokonano licznych wyciągów z czasopism, nie uwzględniono jednak materiałów zawartych w czasopismach naukowych.

W celu uzyskania obrazu międzynarodowej współpracy naukowej autor wykorzystał drukowane i maszynopisemne sprawozdania i kroniki polskich wyższych uczelni, towarzystw naukowych, instytutów naukowo-badawczych i bibliotek naukowych. Uzyskane tą drogą wiadomości uzupełniono i rozszerzono danymi zawartymi w polskich czasopismach naukowych z omawianego okresu oraz w wydawnictwach ze zjazdów międzynarodowych (zbiory referatów, programy, sprawozdania itp.). W sporadycznych wypadkach sięgnięto po materiały archiwalne i przeprowadzono wywiady ustne. Prawie w ogóle nie korzystano ze źródeł radzieckich.

Wielu spraw nie udało się autorowi wyjaśnić do końca, spore trudno-

¹ P. Aleksandrow, *O pewnych przejawach współpracy polskiej i radzieckiej szkoły matematycznej w dziedzinie topologii i teorii mnogości*. „Wiadomości Matematyczne”, 1963, seria III, t. 6, ss. 175—180.

² „Dokumenty i Materiały do Historii Stosunków Polsko-Radzieckich”. T. 1—5. Warszawa 1962—1966. T. 6 „Dokumentów i Materiałów [...]” wydany został w październiku 1967 r., kiedy niniejszy artykuł był w druku.

ści napotkano bowiem przy ustalaniu niektórych faktów. Nie zdołano także niekiedy, szczególnie przy nazwiskach uczonych radzieckich, podać imion lub rozwiązać inicjałów imion.

Z zebranego materiału wyłonił się pewien obraz wzajemnych kontaktów naukowych, przy których rozpatrywaniu zwrócono większą uwagę na wymianę wydawnictw naukowych, udział w zjazdach naukowych, wyjazdy uczonych polskich do ZSRR i przyjazdy uczonych radzieckich do Polski. Niezmiernie ważnym przejawem współpracy międzynarodowej są też osobiste i korespondencyjne kontakty poszczególnych pracowników naukowych, w pewnym stopniu zostały one także uwzględnione. Pomiędzy natomiast sprawy dotyczące wiedzy o nauce radzieckiej w Polsce i wiedzy o nauce polskiej w Związku Radzieckim, odkładając je do odrębnego opracowania.

U podstaw stosunków naukowych polsko-radzieckich leżały przede wszystkim warunki historyczne i polityczne oraz duży udział Polaków w nauce rosyjskiej. Likwidacja uczelni polskich przez władze carskie w 1831 r. i ponownie w 1869 r. spowodowała bowiem napływ uczonych i studentów Polaków do Cesarstwa. Polacy na uczelniach rosyjskich zajmowali niejednokrotnie wybitne stanowiska naukowe. W latach 1917—1922 znakomita większość tych emigrantów powróciła do Polski, a wielu z nich objęło katedry w polskich uczelniach i kierownicze stanowiska w innych placówkach naukowych. Z byłego Cesarstwa powrócili także polscy lekarze, prawnicy, ekonomiści i liczna polska inteligencja techniczna. W odrodzonej Polsce niektórzy z nich zajęli się pracą naukową. Bez wątplenia jedni i drudzy interesowali się nauką uprawianą po drugiej stronie granicy; zresztą zostawili tam kolegów, uczniów i nauczycieli. Nauczycielami niektórych uczonych polskich byli też profesorowie rosyjskich uczelni istniejących za czasów carskich w Warszawie.

Czynnikiem sprzyjającym nawiązywaniu kontaktów naukowych między Polską a ZSRR były także warunki geograficzne, oba państwa na sąsiadujących ze sobą obszarach miały bowiem wiele tych samych zjawisk i problemów do opracowania i rozwiązania.

Na układ stosunków polsko-radzieckich w całym okresie międzywojennym oddziaływało jednak wiele czynników, które powodowały konflikty i utrudniały porozumienie. W narodzie polskim żywe były wspomnienia krzywd doznanych w przeszłości. Duża część społeczeństwa polskiego odnosiła się wrogo i z nieufnością do wszystkiego, co pochodziło z Rosji. Zwycięstwo rewolucji październikowej, rozbudziwszy obawy polskiej burżuazji i ziemiaństwa, wrogosć i nieufność tych klas oraz związanej z nimi części inteligencji — spotęgowało. Polityka prowadzona przez rządy polskie również nie sprzyjała rozwojowi wzajemnego zbliżenia naukowego obydwu państw. Tak więc możliwości, jakie dawały wzajemne kontakty naukowe, nie wykorzystano.

REWINDYKACJA

Rewolucyjny rząd radziecki uznał politykę caratu w stosunku do Polaków za niesprawiedliwą i oświadczył gotowość naprawienia wyrażonych krzywd. Postanowił m. in. zwrócić Polsce zagrabione przez rządy carskie mienie naukowe.

Już 17 I 1918 Rada Komisarzy Ludowych wydała dekret wzywający do opieki nad bibliotekami, archiwami a także przedmiotami muzealnymi należącymi do narodu polskiego, gdziekolwiek by się one znajdowały, aby je następnie zwrócić polskim instytucjom narodowym. Dekret ustalał zasady technicznego wykonawstwa opieki oraz nakazywał władzom miejscowym pełne poparcie dla komisji wykonujących inwentaryzację i czuwających nad przewozem polskich zabytków kultury. Pod dekretem widnieją podpisy: przewodniczącego Rady Komisarzy Lenina, komisarza ludowego oświaty Anatolija Łunaczarskiego, komisarza dla spraw polskich Juliana Leszczyńskiego, komisarza spraw wewnętrznych Grigorija Pietrowskiego i kierownika sekretariatu Rady Komisarzy Ludowych Władimira Boncz-Brujewicza ³.

Po paru miesiącach ukazały się odpowiednie zarządzenia wykonawcze wydane przez komisarzy ludowych oświaty i dóbr państwowych ⁴.

Jeszcze nawet w początkach wojny polsko-radzieckiej ludowy komisarz dla spraw zagranicznych Gieorgij Cziczerin zapewnił rząd polski w nocy z 10 II 1919, że „rosyjski rząd radziecki bardzo gorliwie ochrania znajdujące się w jego posiadaniu polskie skarby naukowe, polskie zabytki i z nie gasnącą uwagą zachowuje te wartości celem zwrócenia ich bratnim polskim rzeszom ludowym” ⁵.

Uzgodniony tekst postanowienia o zwrocie mienia kulturalnego zawarty został w artykule 11 traktatu ryskiego, podpisanego 18 III 1921. Na mocy punktu 1 tego artykułu Rosja i Ukraina zobowiązały się zwrócić Polsce: „wszelkie trofea wojenne, biblioteki, księgozbiory, archeologiczne i archiwalne zbiory, dzieła sztuki, zabytki oraz wszelkiego rodzaju zbiory i przedmioty o wartości historycznej, narodowej, artystycznej, archeologicznej, naukowej lub w ogóle kulturalnej, wywiezione do Rosji lub Ukrainy od 1 stycznia 1772 r. z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”. W punkcie 9 tegoż artykułu Rosja i Ukraina zobowiązywały się „rewakuować do Polski następujące przedmioty, ewakuowane do Rosji przymusowo lub dobrowolnie z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od 1 sierpnia 1914 r. do 1 października 1915 r.:

- a) archiwa, registry, akta, dokumenty, rejestry, księgi rachunkowe i handlowe, pisma i korespondencje, instrumenty miernicze i pomiarowe, płyty i klisze, tłoki pieczętnicze i mapy;
- b) biblioteki, księgozbiory, archiwalne i artystyczne zbiory i przedmioty o charakterze historycznym, narodowym, naukowym, artystycznym lub w ogóle kulturalnym, dzwony i wszelkie przedmioty kultu religijnego wszystkich wyznań” ⁶.

Instrukcja wykonawcza do artykułu 11 ustanowiła terminy różnych stadiów wykonania rewindykacji, które jednak w rzeczywistości okazały się nierealne. Zwrot mienia kulturalnego do Polski napotykał trudności,

³ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 1, s. 282.

⁴ Tamże, ss. 412—413 i ss. 423—424.

⁵ Dokumenty Dotyczące Akcji Delegacji Polskich w Komisjach Mieszanych Rewakacyjnej i Specjalnej w Moskwie”. Zesz. 6, Warszawa 1922, s. 26.

⁶ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 3, ss. 583—584.

gdź część uczonych rosyjskich, nie wyzbywszy się starego nacjonalistycznego sposobu myślenia kultywowanego przez carat, ustosunkowała się negatywnie do rewindykacyjnych postanowień władzy radzieckiej.

Tymczasem trwały posiedzenia, w których z obu stron występowali wybitni uczeni i znawcy przedmiotu.

W pierwszych posiedzeniach ze strony polskiej brali udział: m.in. Antoni Olszewski — prezes delegacji polskiej, radca prawny Wiktor Krypski, dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, dr Edward Kuntze, dr Stefan Rygiel oraz zaproszeni jako przedstawiciele polskich kół naukowych lub znawcy Biblioteki Publicznej w Piotrogradzie: prof. Stanisław Ptaszycki, prof. Marcei Handelsman, dr Ludwik Bernacki, dr Józef Siemiński, dr Stanisław Tmowski, Zygmunt Mocarski.

Ze strony radzieckiej występowali: członek kolegium Komisariatu Ludowego Handlu Zagranicznego RSFR, późniejszy poseł w Warszawie (zamordowany w 1927 r. przez nacjonalistę ukraińskiego B. Kowerde) Piotr Wojków jako prezes delegacji a jako jej członkowie: S. Mroczkowski, radca prawny M. Mebel, członek Akademii Nauk, historyk, prof. Siergiej Płatonow, oraz jako eksperci: sekretarz Akademii Nauk, prof. Siergiej Oldenburg, profesor uniwersytetu w Piotrogradzie Olga Dobijas-Rozdiestwienska, dyrektor Instytutu Prawniczego w Piotrogradzie, prof. M. Pergament, wicedyrektor Rosyjskiej Biblioteki Publicznej A. Braudo i bibliotekarze tejże biblioteki J. Jakowkin i D. Szamraj.

Rezultatem tych posiedzeń była kompromisowa umowa w sprawie wydania rządowi polskiemu rękopisów i ksiąg z Rosyjskiej Biblioteki Publicznej, podpisana przez prezesów obu delegacji 30 X 1922. Strona radziecka zgodziła się na zwrot Polsce wszystkich rękopisów i druków wywiezionych z Polski od 1772 r. Umowa wyrażała także zobowiązanie udostępnienia uczonym polskim materiałów naukowych pozostawionych w Bibliotece Publicznej, a uczonym radzieckim dawała możliwość korzystania z rękopisów i druków zwróconych Polsce. Umowa z 30 X 1922 przewidywała także zwrot zbiorów graficznych Biblioteki Publicznej w Warszawie (przeszło 100 000 sztychów i rysunków), Archiwum Sekretariatu Stanu do Spraw Królestwa Polskiego, archiwów państwowych Rzeczypospolitej wywiezionych w 1794 r., biblioteki gimnazjum w Płocku i wreszcie rewakuację Biblioteki i mienia zakładów Uniwersytetu Warszawskiego.

W pracach rewindykacyjnych szczególnie duże zasługi położył dr Kuntze, od 1923 r. prezes delegacji polskiej w Mieszanej Komisji Specjalnej w Moskwie. Obok niego w pracach rewindykacyjnych brało udział wielu uczonych polskich i radzieckich. Dla przykładu można wymienić nazwiska takich historyków polskich jak: Witold Suchodolski, Władysław Semkowicz, Konstanty Michalski, Aleksander Birkenmajer, ze strony zaś radzieckiej: Siergiej Płatonow, Matwiej Lubawski, Władimir Piczeta, Jurij Gotje, Nikołaj Lichaczow.

Dzięki pracom Komisji zbiory muzealne, archiwalne i biblioteczne zaczęły wracać do Polski w 1923 r.⁷⁻⁸.

⁷⁻⁸ Delegacja polska drukowała cytowane już „Dokumenty Dotyczące Akcji [...]”, które zawierają m.in. roczne sprawozdania, korespondencję z delegacją radziecką, protokoły z niektórych posiedzeń. Wydano w latach 1922—1923 9 zeszytów, z których 1—8 obejmują materiały do końca 1922 r., a zesz. 9 zawiera sprawozdanie

WYMIANA WYDAWNICTW

Wymiana wydawnictw jako tani i wygodny sposób nabywania publikacji istniała w wielu instytucjach naukowych już w XIX w. Zdając sobie sprawę z roli, jaką odgrywa wymiana, kilka państw zawarło w Brukseli 15 III 1886 odpowiednią konwencję⁹. Z biegiem lat w międzynarodowej wymianie wydawnictw uczestniczyły już prawie wszystkie państwa świata.

Polska przystąpiła do konwencji brukselskiej w 1921 r.¹⁰. Powstało wówczas przy Ministerstwie Spraw Zagranicznych Polskie Biuro Międzynarodowej Wymiany Wydawnictw. W 1931 r. obowiązek prowadzenia Biura przejęła Biblioteka Narodowa. Od chwili powstania zadaniem Biura w myśl konwencji brukselskiej miało być bezpłatne wysyłanie polskich wydawnictw rządowych, parlamentarnych, naukowych, artystycznych i literackich do innych krajów świata i rozsyłanie w obrębie Polski takich wydawnictw otrzymywanych bezpłatnie zza granicy. Biuro, pośrednicząc w wymianie, ponosiło koszty przesyłek za granicę i w obrębie własnego kraju.

W Związku Radzieckim głównymi instytucjami, z których pomocą rozpowszechniano wydawnictwa, były: Wszechzwiązkowe Towarzystwo Łączności Kulturalnej z Zagranicą oraz Centralna Izba Książki.

Z chwilą podpisania pokoju w Rydze przedstawiciele świata naukowego obu państw starali się nawiązać stosunki wymienne.

Tak np. już w 1921 r. archeolog z Piotrogradu, prof. Lew Rywmanow w piśmie do Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego ofiarował pośrednictwo w sprowadzaniu naukowych wydawnictw rosyjskich¹¹.

Dnia 2 IV 1922 Biuro Kijowskiego Ogólnoukraińskiego Komitetu Naukowego zwróciło się z apelem do polskich instytucji wydawniczych i naukowych o przysyłanie publikacji, proponując nawiązanie stosunków wymiennych. Apel podpisali wybitni naukowcy ukraińscy: Leonid Lewiński — rektor Instytutu Medycznego w Kijowie, Agatangel Krimski — sekretarz naukowy AN USRR, Władimir Płotnikow — znany fizyk i chemik, Wasyl Demiańczuk — filolog ukraiński i inni¹².

W pierwszych jednak latach po podpisaniu pokoju w Rydze wymiana wydawnictw istniała w minimalnym tylko stopniu jako prawie jedyny przejaw wzajemnych stosunków. Napotykała ona na różne trudności. W szczególności między obydwojma państwami przez wiele lat nie były uregulowane sprawy pocztowo-telegraficzne. Konwencja pocztowo-telegraficzna między Polską a RSFR, USRR i BSRR została

z trzyletniej działalności delegacji. Por. też: K. Sochaniłowicz, *Sprawa rewindykacji archiwów i mienia kulturalnego Polski od Rosji*. Warszawa 1921; oraz E. Kunz, *Układy o zwrot Biblioteki Załuskich*. Lwów 1930 (odb. z *Księgi pamiątkowej II Gimnazjum im. Szajnochy we Lwowie*). „Dokumenty i Materiały do Historii Stosunków Polsko-Radzieckich”. T. 4—5, Warszawa 1965—1966, zawierają wiele danych dotyczących rewindykacji po 1923 r.

⁹ Były to: Belgia, Brazylia, Hiszpania, Portugalia, Serbia, Stany Zjednoczone i Włochy.

¹⁰ Por. „Monitor Polski”, nr 151/1921 oraz „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Zagranicznych”, nr 1—2/1921.

¹¹ *Sprawozdanie ze stanu i działalności Biblioteki Uniwersytetu Stefana Bato-rego w Wilnie za rok akademicki 1921/22*, s. 4 (maszynopis w Bibliotece Narodowej).

¹² „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 4, s. 164.

wprawdzie zawarta w Moskwie 24 V 1923, ale przez Polskę była ona ratyfikowana dopiero 28 II 1925. Nie wszystkie publikacje radzieckie mogły być rozpowszechniane na terenie Polski. Chociaż zakazy takie w małym tylko stopniu dotyczyły publikacji naukowych, jednak sprawa była dodatkową trudnością w swobodnej wymianie¹³.

Mimo rozlicznych przeszkód wymiana jednak się rozwijała. Uczni radzieccy, odizolowani od nauki światowej, wielce cenili każdą publikację zagraniczną, która trafiała do ich rąk. Oto jak charakteryzuje te lata znakomity matematyk radziecki Paweł Aleksandrow: „Początek lat dwudziestych to okres, kiedy młoda Republika Rad przeżywała wszystkie niepokoje i trudności związane z wojną domową i obcą interwencją. Nie bacząc na trudne warunki, prace naukowe w kraju prowadzono z wielkim zapałem i bardzo intensywnie. Niestety, prowadzono je w warunkach zupełnej izolacji od uczonych innych krajów. W szczególności nie otrzymywaliśmy żadnych zagranicznych czasopism matematycznych. Jedynym wyjątkiem były «Fundamenta Mathematicae» i «Biuletyn Polskiej Akademii Umiejętności», które dostawaliśmy regularnie, numer po numerze”¹⁴.

Stopniowo i w Polsce zaczęto interesować się młoda nauką radziecką. Poszczególni uczeni występowali często z propozycjami nawiązania wymiany między instytucjami naukowymi obu państw. Dla przykładu warto wymienić pismo profesora uniwersytetu lwowskiego, sekretarza generalnego Towarzystwa Naukowego we Lwowie, prawnika Przemysława Dąbkowskiego wysłane 21 IV 1926 do Wszzechzwiązkowego Towarzystwa Łączności Kulturalnej z Zagranicą w Moskwie. W piśmie tym prof. Dąbkowski prosił o informacje dotyczące możliwości uzyskania najnowszych radzieckich publikacji naukowych z zakresu historii i historii prawa oraz proponował w zamian polskie wydawnictwa specjalizujące się w tej tematyce. Jednocześnie pisał: „Już od dłuższego czasu próbowałem nawiązać przerwana łączność kulturalną z krajami Socjalistycznych Socjalistycznych Republik. Usiłowania moje jednak nie zostały uwieńczone pomyślnym skutkiem”¹⁵.

Wszzechzwiązkowe Towarzystwo Łączności Kulturalnej w coraz większym stopniu pośredniczyło we wzajemnej wymianie wydawnictw. W 1924/1925 r. wysłano z ZSRR do Polski 305 książek, z Polski natomiast otrzymano zaledwie 28. Jednak już w 1926 r. wysłano do Polski 1927 książek, otrzymano zaś 3710¹⁶. Liczby te, oczywiście, nie dają pełnego obrazu wymiany, dotyczą bowiem tylko działalności Towarzystwa. Świadczą jednak o tym, że z biegiem lat wymiana wydawnictw nabierała coraz większego rozmachu. Zarówno z jednej, jak z drugiej strony zgłaszane były w tej sprawie liczne propozycje. Często korzystano z usług Towarzystwa Łączności Kulturalnej, za pośrednictwem Towarzystwa np. Państwowy Instytut Gospodarstwa Wiejskiego w Bydgoszczy (filia instytutu w Puławach) nawiązał w 1927 r. wymianę ze stacją naukową do spraw rybołówstwa we Władystoku¹⁷. W lipcu 1927 r. komisarz ludowy oświaty RSFR A. Łunaczarski wysłał pismo do ministra wyznań reli-

¹³ Tamże, s. 473.

¹⁴ P. Aleksandrow, *op. cit.*, s. 178.

¹⁵ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 4, ss. 511—513.

¹⁶ Tamże, t. 5, s. 263.

¹⁷ Tamże, ss. 191—192.

gijnych i oświecenia publicznego K. Bartla z propozycją wymiany wydawnictw oficjalnych¹⁸.

Dyrektor biblioteki uniwersytetu w Smoleńsku, prof. N. Jefimow zwrócił się w 1928 r. do zarządu Krakowskiego Towarzystwa Lekarskiego z prośbą przysyłania „Polskiej Gazety Lekarskiej”, w zamian za co uniwersytet smoleński ofiarowywał swoje wydawnictwa. Zarząd Towarzystwa podjął myśl prof. Jefimowa, uznając wymianę wydawnictw za „konieczny środek obcowania naukowego”¹⁹.

Podobne przykłady można byłoby mnożyć. Przy końcu lat dwudziestych w wymianie druków między ZSRR a Polską uczestniczyły najpoważniejsze polskie towarzystwa naukowe, wyższe uczelnie, placówki naukowo-badawcze, archiwa, muzea, związki zawodowe, redakcje, a także poszczególni uczeni.

Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Wilnie szczególnie bliski kontakt wymienny utrzymywało z Akademią Nauk w Kijowie, Białoruską Akademią Nauk oraz uniwersytetem w Mińsku. Otrzymywało także nieco wydawnictw od redakcji radzieckich czasopism naukowych.

Towarzystwo Naukowe we Lwowie wysyłało za granicę tylko niektóre swoje wydawnictwa, wymianę zaś wszystkich innych zaleciło lwowskiej Bibliotece Uniwersyteckiej, oddając na ten cel po kilkadziesiąt egzemplarzy. W sprawozdaniu za 1928/29 r. wylicza się już 8 instytucji radzieckich, z którymi Biblioteka wymieniała wydawnictwa. Były to: akademie nauk w Moskwie, Leningradzie i Kijowie, uniwersytety w Charkowie, Rostowie, Saratowie, Smoleńsku oraz Instytut Agronomiczny i Leśny w Mińsku²⁰. W późniejszych latach liczba instytucji radzieckich pozostających w stosunkach wymiennych z lwowską Biblioteką znacznie wzrosła; m. in. nawiązano stosunki z uniwersytetami w Tomsku, Taszkencie i Moskwie²¹.

Inne biblioteki uniwersyteckie były w gorszej sytuacji, nie miały bowiem własnych wydawnictw. W miarę jednak skromnych możliwości wymianę prowadziły.

Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu np. otrzymywała do wymiany wiele publikacji z okręgu poznańskiego. Wysyłała je wraz z wydawnictwami uniwersyteckimi m. in. do Związku Radzieckiego. W zamian otrzymywała wydawnictwa od takich instytucji radzieckich, jak: Białoruska Akademia Nauk, uniwersytety w Moskwie, Rostowie, Smoleńsku i Tomsku, Ukraiński Naukowy Instytut Księgoznawstwa w Kijowie i Ukraińska Izba Książki w Charkowie²². Za wiedzą i zgodą rektoratu 20 XI 1935 dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu zawarła umowę z redakcją czasopisma „Zoologica Poloniae” we Lwowie w sprawie zagranicznej wymiany tego czasopisma. Redakcja zobowiązała się przysyłać bibliotece 200 egzemplarzy każdego zeszytu na wymianę. Celem tej akcji było zorganizowanie w Poznaniu najważniejszego zbioru zagranicznych perio-

¹⁸ Tamże, s. 209.

¹⁹ „Polska Gazeta Lekarska”, nr 46/1928, s. 855.

²⁰ *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1928/29*. Lwów 1930, s. 103.

²¹ Por.: *Sprawozdanie ze stanu i działalności Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie w roku 1930/31—1936/37*. [Zeszyt 1—7] (maszynopis w Bibliotece Narodowej).

²² *Sprawozdanie Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok akademicki 1929/30*, ss. 15—16; toż 1930/31, s. 21 (maszynopis w Bibliotece Narodowej).

dyków zoologicznych. Na propozycję wymiany odpowiedziało wiele instytucji zagranicznych, a wśród nich liczne instytucje radzieckie.

W 1936/37 r. w zamian za „Zoologica Poloniae” 9 instytucji radzieckich (Biblioteka Ukraińskiej Akademii Nauk w Kijowie, Naukowa Biblioteka im. Gorkiego w Moskwie, Wszechzwiązkowa Biblioteka im. Lenina w Moskwie, Instytut Biologii Doświadczalnej w Moskwie, Naukowo-Badawczy Instytut Zoologii Uniwersytetu Moskiewskiego im. Pokrowskiego, Moskiewskie Towarzystwo Badaczy Przyrody, Wszechrosyjskie Państwowe Towarzystwo Entomologiczne w Leningradzie, Stacja Biologiczna „Wołga” w Saratowie i Naukowo-Badawczy Instytut Biologiczny Uniwersytetu im. Gorkiego w Permie) przysłało do Biblioteki 13 tytułów czasopism i druków ciągłych²³.

Wymianę wydawnictw z instytucjami radzieckimi prowadziły też polskie towarzystwa naukowe. Wśród nich, z uwagi na liczbę wymienianych publikacji, wyróżnić można: Polskie Towarzystwo Fizyczne, Polskie Towarzystwo Matematyczne, Polskie Towarzystwo Geograficzne oraz Polskie Towarzystwo Geologiczne. To ostatnie np. otrzymało w 1938 r. drogą wymiany z ZSRR 17 tytułów wydawnictw ciągłych²⁴.

W mniejszych rozmiarach wymianę z instytucjami radzieckimi prowadziły towarzystwa naukowe zajmujące się naukami społecznymi. I tak w ciągu 10 lat Polskie Towarzystwo Historyczne nawiązało wymianę tylko z pięcioma instytucjami radzieckimi²⁵, Polskie Towarzystwo Filologiczne zaś w okresie 17 lat — zaledwie z 3 instytucjami, przysyłającymi zresztą wydawnictwa bardzo nieregularnie²⁶.

Wymianę wydawnictw własnych prowadziły instytuty naukowo-badawcze. Wśród nich w miarę ożywione stosunki wymienne utrzymywały: Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach oraz Instytut Gospodarstwa Społecznego w Warszawie. Radzieckie instytucje, mające własne wydawnictwa, nie tylko przysyłały je temu ostatniemu, ale zamieszczały w nich często wzmianki bibliograficzne, recenzje a nawet dłuższe omówienia jego wydawnictw. Tego rodzaju stosunki wymienne utrzymywały z IGS następujące instytucje moskiewskie: Instytut Ekonomii AN ZSRR, Instytut Historii AN ZSRR, Instytut K. Marksa i F. Engelsa, Akademia Komunistyczna i Międzynarodowy Instytut Rolniczy²⁷.

Zarząd Centralny Archiwów w ZSRR prowadził korespondencję i wymianę publikacji z Wydziałem Archiwów Państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a obok tego utrzymywał bezpośrednio stosunki wymienne z niektórymi archiwami polskimi i instytucjami naukowymi.

Międzynarodowe Biuro Wymiany przy Bibliotece Narodowej w Warszawie w 1937/38 r. wysłało do ZSRR 12 skrzyń wydawnictw, o ciężarze 1 463 kG, zawierających 1927 paczek²⁸.

²³ Toż, 1935/36, ss. 38—39 oraz 1936/37, ss. 46—47.

²⁴ „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, 1938, t. 13, ss. 281—282.

²⁵ *Sprawozdanie Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Historycznego*. 1929/30—1938/39. [Zesz. 1—10]. Lwów 1930—1939.

²⁶ *Sprawozdanie z czynności Polskiego Towarzystwa Filologicznego za czas 1922—1937*. [Zesz. 1—16]. Lwów 1922—1937.

²⁷ T. Szturm de Sztrem, *Instytut Gospodarstwa Społecznego*. Warszawa 1959, s. 200; oraz wycinki prasowe w Instytucie Gospodarstwa Społecznego.

²⁸ *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej J. Piłsudskiego w Warszawie*. R. 1937—1938. Warszawa 1938, s. 91. Odpowiednio w 1938/39 r. wysłano do ZSRR 2442 paczki wy-

Największą jednak wymianę wydawnictw z instytucjami radzieckimi prowadziły: Polska Akademia Umiejętności i Towarzystwo Naukowe Warszawskie.

Akademia Umiejętności jeszcze przed I wojną światową utrzymywała stosunki wymienne z wieloma naukowymi instytucjami w carskiej Rosji. Wypadki wojenne wpłynęły na zahamowanie wymiany. Jesienią 1921 r. pośredniczyć w jej nawiązaniu z radzieckimi towarzystwami naukowymi ofiarował się dr E. Kuntze. Upoważniony przez Zarząd Akademii podjął odpowiednie starania i zaproponował przesłanie do Moskwy niektórych wydawnictw PAU za lata 1914—1922 do tych wszystkich instytucji, które otrzymywały je przed wojną²⁹.

W 1923/24 r. wymiana nie weszła jeszcze na normalne tory. Choć biuro ekspedycji PAU zdołało wysłać wydawnictwa Akademii za cały ubiegły okres do wielu instytucji, m. in. radzieckich, to daleko jeszcze było do normalnych przedwojennych stosunków tak pod względem regularnego przesyłania wydawnictw, jak i pod względem ilości. Już w następnym jednak roku PAU nawiązała stosunki wymienne z Ukraińską Akademią Nauk, do której wysyłała wszystkie swoje wydawnictwa, z wyjątkiem podręczników. W 1925/26 r. wśród instytucji, które weszły w kontakt wymienny z Akademią, znajdowały się też instytucje radzieckie: uniwersytet w Charkowie, Sekcja Historyczna Akademii Nauk w Kijowie, Centralna Biblioteka Okręgowa w Mińsku, redakcja „Revue Zoologique Russe” w Moskwie, Towarzystwo Miłośników Przyrodoznawstwa, Antropologii i Etnografii w Moskwie, Akademia Nauk w Leningradzie, Instytut Naukowy im. P. F. Lessgafta, Główny Ogród Botaniczny, Państwowy Instytut Medycyny Doświadczalnej, Instytut Nauk Przyrodniczych, Rosyjskie Towarzystwo Entomologiczne, Komitet Geologiczny — wszystko w Leningradzie, Muzeum Gruzji i Ogród Botaniczny w Tbilisi, Geologiczny Komitet Dalekiego Wschodu we Władywostoku³⁰. Z roku na rok przybywało instytucji radzieckich utrzymujących stosunki wymienne z PAU. W latach 1924—1938 Akademia wymieniała wydawnictwa ogółem z 69 instytucjami radzieckimi w Charkowie, Gorkim, Irkucku, Kazaniu, Kijowie, Kosinie, Leningradzie, Mińsku, Moskwie, Niżynie, Odessie, Rostowie, Saratowie, Smoleńsku, Stawropolu, Taszkencie, Tbilisi, Tomsku, Winnicy i Władywostoku³¹.

Nie mniej rozległe stosunki wymienne z instytucjami radzieckimi utrzymywało Towarzystwo Naukowe Warszawskie. W 1925/26 r. Towarzystwo nawiązało kontakt z 6 instytucjami: Akademią Nauk w Kijowie, Biblioteką Uniwersytecką w Smoleńsku, Państwowym Instytutem Medycyny Doświadczalnej w Leningradzie, Murmańską Biologiczną Stacją w Aleksandrowsku, redakcją „Trudow Łaboratorii Ekspierimentalnoj Biologii Moskowskiego Zooparka” i redakcją „Trudow Gosudarstwiennogo Muzieja Centralno-Promyslennoj Oblasti”. Ponadto Pracownia Mineralogiczna Towarzystwa uzyskała w drodze wymiany za swoje wydawnictwo „Archiwum” od Geologicznego Komitetu Dalekiego Wschodu

dawnictw (1974 kg). Większą ilość wydawnictw wysłano jedynie do Stanów Zjednoczonych, Niemiec i Francji. (Por.: *Sprawozdanie Biblioteki Narodowej J. Piłsudskiego w Warszawie. R. 1938—1939*, s. 97 (maszynopis w Bibliotece Narodowej).

²⁹ K. Stachowska, *Zagraniczna wymiana wydawnictw Biblioteki PAN w Krakowie. Rys. historyczny — stan obecny*. „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie”, 1964, t. 10, s. 20.

³⁰ „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności”, 1925/26, ss. 117—126.

³¹ Tamże, 1924/25—1937/38.

we Władystoku 10 tomów prac z lat 1924—1926³². W 1928 r. TNW prowadziło już wymianę z 35 instytucjami radzieckimi³³. W latach 1926—1937 Towarzystwo utrzymywało kontakty wymienne z 84 instytucjami w Aleksandrowsku, Baku, Bolszewie, Charkowie, Gorkim, Irkucku, Kazaniu, Kerczu, Kijowie, Krasnodarze, Leningradzie, Mińsku, Moskwie, Nowosybirsku, Omsku, Permie, Riazaniu, Saratowie, Sewastopolu, Symferopolu, Smoleńsku, Sołowkach, Taszkencie, Tbilisi, Tomsku, Winnicy, Władystoku i Żytomierzu³⁴.

W końcu lat trzydziestych wymiana wydawnictw PAU i TNW ze Związkiem Radzieckim niewiele ustępowała wymianie z takimi krajami, jak Niemcy czy Stany Zjednoczone.

Obok wymiany innym sposobem uzyskiwania publikacji radzieckich była prenumerata, dary oraz kupno w księgarniach. Niektóre placówki naukowe prenumerowały radzieckie czasopisma, lecz prenumerata ta była ograniczona. Znikome były też dary. Dla przykładu Biblioteka PAU otrzymała w 1928/29 r. trochę książek od W. Bogorodzickiego, N. Kariejewa, M. Bajkowa, S. Dobrogajewa, dział druków i autografów Muzeum Adama Mickiewicza w Paryżu zaś wzbogacił się o dary Winogradowa z Moskwy³⁵. Biblioteka Uniwersytetu w Poznaniu w 1930/31 r. otrzymała w darze wydawnictwa od Białoruskiej Biblioteki w Mińsku, Ukraińskiego Naukowego Instytutu Księgoznawstwa w Kijowie i przedsiębiorstwa „Międzynarodnaja Kniga” w Moskwie³⁶.

W wolnej sprzedaży księgarskiej książki radzieckie, szczególnie naukowe i techniczne, były sprzedawane w latach trzydziestych powszechnie. Ale już w poprzednim dziesięcioleciu niektórzy księgarze wydawali katalogi książek ze Związku Radzieckiego przeznaczonych do sprzedaży³⁷.

Natomiast międzynarodowe wypożyczanie między bibliotekami radzieckimi i polskimi wykorzystywane było przez obie strony w stopniu minimalnym. Można jedynie wymienić bibliotekę im. Lenina w Moskwie, która prowadziła wypożyczanie międzybiblioteczne z bibliotekami uniwersytetów: warszawskiego i wileńskiego³⁸.

Choć pod koniec okresu międzywojennego naukowa literatura radziecka, szczególnie z dziedziny nauk ścisłych, była na ogół dość łatwo dostępna, ciągle spotykało się postulaty uczonych domagających się zwiększenia liczby publikacji radzieckich lub skarżących się na niekompletność wydawnictw ZSRR znajdujących się w Polsce. Szczególnie słabo zaopatrzone w czasopisma radzieckie były biblioteki uniwersyteckie. Według wykazu czasopism zagranicznych otrzymywanych w 1932 r.

³² „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, 1926, t. 19, ss. 48—49 i 40.

³³ Tamże, 1928, t. 21, ss. 104—117.

³⁴ Tamże, 1926—1937, t. 19—30.

³⁵ „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności”, 1928/29, ss. 46, 47, 52.

³⁶ *Sprawozdanie Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok akademicki 1930/31*, s. 23.

³⁷ Dla przykładu: *Katalog książek rosyjskich wydanych w Rosji Sowieckiej i w Berlinie, będących na składzie księgarni S. Strakuna*. Warszawa po 1924 r. oraz *Katalog ruskich knig kniżnogo magazina i knigoizdatielstwa S. Strakuna*. Warszawa 1924.

³⁸ Por.: *Sprawozdania Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie oraz Sprawozdania ze stanu i działalności Biblioteki Uniwersytetu S. Batorego*. (maszynopisy w Bibliotece Narodowej).

przez 11 polskich bibliotek naukowych biblioteki uniwersyteckie otrzymywały ogółem 1508 czasopism zagranicznych, w tej zaś liczbie zaledwie 59 radzieckich³⁹. Uderzający w tym wykazie jest brak najważniejszych bibliograficznych czasopism rosyjskich.

WYJAZDY UCZONYCH POLSKICH DO ZSRR

W pierwszych latach po podpisaniu pokoju w Rydze do Związku Radzieckiego wyjeżdżali jedynie polscy naukowcy związani z pracą rewidykacyjną. Mimo nadarzających się okazji nawiązanie innych bezpośrednich kontaktów było trudne.

Taką nie wykorzystaną okazją wyjazdu do ZSRR był jubileusz 200-lecia Akademii Nauk, obchodzony uroczystość w Leningradzie we wrześniu 1925 r. Prezydium Akademii Nauk ZSRR skierowało zaproszenie m. in. do Polskiej Akademii Umiejętności oraz imiennie do pewnej liczby polskich uczonych. W uroczystościach wzięło udział 98 uczonych zagranicznych, w tej liczbie z Niemiec, Włoch, Czechosłowacji, Chin, Hiszpanii i innych krajów. Wśród nich nie było jednak przedstawicieli z Polski. Polska Akademia Umiejętności przekazała jedynie adres powitalny⁴⁰. Piotr Wojkow, dyplomata radziecki, w rozmowie z ówczesnym przewodniczącym delegacji polskiej w Mieszanej Komisji Rewakuacyjnej i Specjalnej drem E. Kuntzemu stwierdził wówczas, że mimo nieuczestniczenia w obchodach jubileuszowych polscy naukowcy będą nadal zapraszani na zjazdy naukowe w ZSRR⁴¹.

W grudniu 1927 r. w Leningradzie odbył się Zjazd Zoologów, Anatomów i Histologów. Na zjazd ten zostali zaproszeni polscy uczeni. Zaproszenie zostało tym razem przyjęte i do ZSRR wyjechała delegacja polska w składzie: profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej i docent Uniwersytetu Warszawskiego, dr Jan Dembowski (w latach 1951—1956 prezes Polskiej Akademii Nauk), docent Uniwersytetu Warszawskiego, dr Juliusz Zweibaum i asystent Uniwersytetu Warszawskiego, dr Piotr Słonimski. Na końcowe obrady zjazdu przybył także sekretarz generalny Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, znakomity antropolog prof. Kazimierz Stołyhwo. Gości z Polski powitano bardzo serdecznie. W imieniu grupy polskiej przemawiał na otwarciu zjazdu J. Dembowski, podczas zaś uroczystego zamknięcia zjazdu, które odbyło się w wielkiej sali Akademii Nauk ZSRR, przewodniczący zjazdu prof. Aleksiej Siewiercow powitał spóźnionego K. Stołyhwę.

Prof. Stołyhwo udał się do ZSRR w wyraźnie określonym celu: chciał nawiązać bliższy kontakt z antropologami radzieckimi i przy ich pomocy zorganizować konferencję antropologów, archeologów i etnologów słowiańskich. Antropolodzy radzieccy już poprzednio wykazywali chęć nawiązania ściślejszego porozumienia z antropologami polskimi, czego dowód dali już podczas zjazdów Międzynarodowego Instytutu Antropologii w Pradze w 1924 r. i w Amsterdamie w 1927 r. Wysunęli oni wówczas propozycję zwołania specjalnego zjazdu antropologów i etnologów słowiańskich dla omówienia wspólnych zagadnień i zadań naukowych. Proponowali przy tym zwołać zjazd do Warszawy i urządzić następnie

³⁹ Wykaz czasopism zagranicznych otrzymywanych przez 11-cie polskich bibliotek naukowych. Kraków 1932.

⁴⁰ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 4, s. 447.

⁴¹ Raport E. Kuntzego do ministra spraw zagranicznych z 29 X 1925. Archiwum Akt Nowych, d. AMSZ. P. VI, w. 2, t. 7.

wycieczki do innych polskich środowisk naukowych. Sekretarz Akademii Nauk prof. S. Oldenburg poparł więc projekt prof. Stołyhwy, proponując, aby jego realizację przygotowywać równolegle w różnych naukowych środowiskach słowiańskich. Możliwość zrealizowania projektu zwolania do Warszawy pierwszej konferencji antropologów, etnologów i archeologów słowiańskich zależna była jedynie od tego, czy Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwo Spraw Zagranicznych udzielią na ten cel Instytutowi Nauk Antropologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego odpowiednich kredytów.

Stołyhwo w ZSRR zwiedził wiele muzeów w Leningradzie i Moskwie, znanych z bogatych materiałów naukowych. Jego spotkania z uczonymi radzieckimi były bardzo owocne. Zapoznał się m.in. z badaniami prowadzonymi przez prof. Dmitrija Nasonowa, kierownika Zakładu Zoologii Doświadczalnej, oraz z osiągnięciami pracowników Muzeum Geologicznego w Moskwie, którego kierownik Aleksiej Pawłow pokazał Stołyhwie oryginały paleolitycznych czaszek ludzkich z Undory. Świetnie wykonane odlewy tych czaszek prof. A. Pawłow ofiarował poprzednio w darze Instytutowi Nauk Antropologicznych podczas bytności w Warszawie na zjeździe geografów i etnografów słowiańskich w 1927 r. Stołyhwo był wszędzie niezwykle gościnnie przyjmowany przez naukowe sfery radzieckie. W Leningradzie mieszkał w Domu Uczonych, gdzie w klubie swobodnie spotykał się z kolegami radzieckimi. Prócz tego był podejmowany przez profesorów D. Nasonowa i A. W. Wiszniewskiego w ich domach prywatnych. W Moskwie zaś spotkał się z wielką gościnnością ze strony prof. B. Hindzego i jego rodziny, u której mieszkał, oraz ze strony profesora anatomii Seweryna Stopnickiego, Polaka działającego i bardzo cenionego w ZSRR. W zamian za wydawnictwa Instytutu Nauk Antropologicznych Stołyhwo otrzymał liczne wydawnictwa Akademii Nauk ZSRR i Rosyjskiego Muzeum Etnograficznego⁴².

Hydrologzy polscy stykali się często ze specjalistami radzieckimi, głównie na konferencjach hydrologicznych państw bałtyckich (por. niżej, s. 791). W kwietniu 1928 r. zostali zaproszeni na II Wszzechzwiązkowy Zjazd Hydrologów polscy inżynierowie: Alfred Rundo, Józef Matuszewicz i Siwicki. Uroczystego otwarcia zjazdu dokonał światowej sławy geolog, prezes Akademii Nauk, Aleksandr Karpinski. W imieniu delegacji polskiej zjazd powitał Alfred Rundo, podkreślając m.in. zasługi hydrologów rosyjskich w badaniach zlewni rzek częściowo należących w tym okresie do Polski. Przed zamknięciem zjazdu Rundo wygłosił jeszcze jedno przemówienie, składając w imieniu wszystkich delegacji zagranicznych podziękowanie za nader gościnne przyjęcie, jakiego członkowie tych delegacji doznali zarówno w czasie zjazdu, jak i podczas zwiedzania instytucji technicznych i naukowych w Leningradzie.

Po zamknięciu zjazdu grupa jego uczestników, w tym wszystkie delegacje zagraniczne, odbyły wycieczkę w celu zwiedzenia zakładu hydroelektrycznego na rzece Wołchow. W Leningradzie Rundo i Matuszewicz zapoznali się z organizacją Instytutu Hydrologicznego oraz z działalnością niektórych jego działów. Przyjazne stanowisko dyrektora Instytutu, prof. W. Głuszkowa oraz pomoc kierownika sekretariatu, inż. A. Richt-

⁴² Sprawozdanie ze Zjazdu oraz z podróży do ZSRR opublikował K. Stołyhwo w „Przeglądzie Antropologicznym”, 1928, t. 3, ss. 142—149, oraz przedstawił 17 X 1928 na zebraniu w Instytucie Nauk Antropologicznych. Inny uczestnik Zjazdu P. Słonimski 25 III 1929 podzielił się wrażeniami w Klubie Lekarzy Polskich w Warszawie. Planowana w Warszawie konferencja nie odbyła się.

ra i kierowników działów umożliwiły polskim delegatom wgląd w działalność Instytutu. Poza tym pozytywnym wynikiem udziału delegacji polskiej w Zjeździe było nawiązanie bezpośredniego kontaktu z kierownikami instytucji hydrograficznych poszczególnych republik radzieckich (w szczególności Ukrainy), ustalenie podstaw wymiany wydawnictw oraz uzyskanie wglądu we współczesną radziecką literaturę hydrologiczną, w Polsce na ogół wówczas mało znaną⁴³.

W sierpniu 1928 r. odbył się w Moskwie VI Kongres Fizyków Rosyjskich. Oficjalnie reprezentowali Polskę profesorowie Czesław Białobrzeski i Stefan Pieńkowski. Na Kongres ten rozesłano zaproszenia do wielu wybitnych fizyków wszystkich krajów, do Związku Radzieckiego przybyło więc ponad dwudziestu uczonych zagranicznych. Kongres trwał kilka tygodni. Po Kongresie delegaci wzięli udział w wycieczce statkiem po Wołdze od Niżniego Nowgorodu aż do Saratowa; zatrzymywano się przy tym po drodze w Kazaniu oraz w innych miejscowościach. Pożegnanie odbyło się dopiero w dniu 15 IX.

Na Kongresie wygłosili referaty obaj oficjalnie zaproszeni polscy fizycy, a S. Pieńkowski przemawiał również w dniu otwarcia kongresu 4 VIII 1928. Uczeni zagraniczni spotykali się z wielką gościnnością. W sprawozdaniu z kongresu czytamy m.in.: „Gościnność gospodarzy była posunięta do tego stopnia, że goście w ciągu całego parotygodniowego pobytu w Rosji byli na całkowitym utrzymaniu Rosjan. Należy się tu oczywiście liczyć z efektem propagandowym, który rząd sowiecki starannie wszędzie wykorzystuje. Trudno jednak cośkolwiek zarzucić tego rodzaju propagandzie”⁴⁴.

Z okazji tego kongresu wyjechała do Moskwy grupa matematyków i logików z Uniwersytetu Warszawskiego. W skład grupy wchodził profesorowie: Samuel Dickstein i Jan Łukasiewicz, oraz docenci: Bronisław Knaster, Jerzy Splawa-Neyman, Stanisław Saks, Alfred Tarski i Antoni Zygmund⁴⁵.

W dniach 20 VII—1 VIII 1930 odbywał się w Leningradzie i Moskwie II Międzynarodowy Kongres Gleboznawczy. Polskę reprezentował doc. Sławomir Miklaszewski. Komitet organizacyjny Kongresu zaprosił także profesora Politechniki Lwowskiej Jana Żółcińskiego do wzięcia udziału w kongresie i wystawie gleboznawczej. Pomimo energicznego poparcia Rady Wydziału Rolniczo-Lasowego, rektora Politechniki oraz Ministerstwa Rolnictwa, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego odmówiło subwencji na urządzenie wystawy polskiej na kongresie i wyjazd prof. Żółcińskiego. Ze Lwowa przesłano więc na kongres jedynie 5 referatów⁴⁶. Komunikat naukowy przesłała także kierownik Działu Mikrobiologii Rolniczej Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach Jadwiga Ziemięcka⁴⁷.

⁴³ Por.: A. Rundo, *Sprawozdanie z przebiegu 2-go Wszeczwiązkowego Zjazdu Hydrologów (ZSRR) w Leningradzie w kwietniu 1928 r.* „Czasopismo Techniczne”, nr 13/1928, ss. 203—210. Por. też: T. Zubrzycki, *Perspektywy słowiańskiej współpracy na polu hydrografii i hydrologii kontynentalnej.* „Wiadomości Geograficzne”, 1930, t. 8, ss. 65—66.

⁴⁴ VI Kongres Fizyków Rosyjskich. „Mathesis Polska”, 1928, t. 3, ss. 177—179.

⁴⁵ *Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok akad. 1928—1929.* Warszawa 1929, s. 24.

⁴⁶ „Szkoly Akademickie”, 1930, zesz. 10, s. 86.

⁴⁷ *Instytut Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa. Puławy 1862—1962.* Warszawa 1965.

W 1930 r. Międzynarodową Wystawę Pedagogiczną w Leningradzie zwidziała profesor Wolnej Wszechnicy Polskiej Natalia Gąsiorowska-Grabowska⁴⁸.

W VII Międzynarodowym Zjeździe Psychotechników, który odbył się w Moskwie w dniach 8—13 IX 1931, wzięło udział ok. 150 gości zagranicznych. W liczbie tej najliczniej byli reprezentowani Niemcy i Polacy, przy czym po raz pierwszy w dziejach międzynarodowych zjazdów psychotechnicznych Polacy zjawili się w grupie tak licznej. Delegacji przewodniczył profesor uniwersytetu w Poznaniu Stefan Błachowski. Polska grupa zgłosiła kilkanaście referatów, ale z przyczyn organizacyjnych referaty wygłosili jedynie: Elżbieta Dębicka, Ludwik Goldscheider, Jadwiga Zawirska, Piotr Macewicz i Bronisław Biegeleisen. Prof. Błachowski w obszernym sprawozdaniu z tego zjazdu podkreślił serdeczne przyjęcie zagranicznych gości przez radziecki komitet organizacyjny. Wiele jednak słów krytycznych skierował wobec naukowych wystąpień badaczy radzieckich. Zwracał uwagę na niski na ogół poziom naukowy, jaki reprezentowali liczni psychologowie radzieccy, oraz na ciężącą na ich wystąpieniach oficjalną ideologię i propagandę partyjną⁴⁹.

Na zjeździe geologicznym w Danii, zorganizowanym z okazji 40-lecia Duńskiego Instytutu Geologicznego, z inicjatywy geologów polskich utworzono Międzynarodową Asocjację dla Badań Czwartorzędu Europejskiego. Druga z kolei konferencja tej asocjacji odbyła się w 1932 r. w ZSRR, łącznie z jubileuszem 50-lecia Rosyjskiego Komitetu Geologicznego. Z Polski na konferencję przyjechali: prof. Włodzimierz Antoniewicz — dyrektor Muzeum Archeologicznego im. Erazma Majewskiego, prof. Józef Morozewicz — dyrektor Państwowego Instytutu Geologicznego, prof. Uniwersytetu Warszawskiego Stanisław Lencewicz oraz dr Franciszek Hirszberg z Łodzi. Delegacja polska nie była liczna i nie odegrała roli, jakiej należało oczekiwać. W. Antoniewicz wyraził z tego powodu żal, pisząc: „wielką szkodą dla prac kongresowych i dla roli delegacji polskiej na tym zwłaszcza zjeździe była nieobecność czołowych badaczy dyluwium Polski, szczególnie zaś prof.: Lewińskiego, Limanowskiego, Samsonowicza, Smoleńskiego i Szafera, których twórcze prace są szeroko znane i cenione”⁵⁰.

Pobyty na konferencji i związanej z nią wycieczce trwał prawie miesiąc (1—28 IX) i był niezwykle urozmaicony. Obrady odbyły się w Leningradzie. W imieniu Państwowego Instytutu Geologicznego powitał konferencję J. Morozewicz. Wręczył on uczestnikom egzemplarze „Rocznika Polskiego Towarzystwa Geologicznego”, zawierającego prace poświęcone pokładowi czwartorzędowemu Polski. S. Lencewicz przedstawił i objaśnił mapę zlodowacenia Polski Bronisława Halickiego, Włodzimierz Antoniewicz zaś wygłosił referat o kulturach epoki kamienia w północno-wschodniej Polsce i na Litwie.

Po obradach organizatorzy kongresu urządzili wycieczkę dookoła europejskiej części ZSRR specjalnym pociągami (8—24 IX). Wzięło w niej udział ok. 50 osób, w tej liczbie 20 delegatów zagranicznych. Pod kierownictwem uczonych radzieckich poznawano problemy geologii

⁴⁸ „Szkoly Akademickie”, 1930, zesz. 10, s. 64.

⁴⁹ S. Błachowski, VII Międzynarodowy Zjazd Psychotechników „Kwartalnik Psychologiczny”, 1931, t. 2, ss. 410—418.

⁵⁰ W. Antoniewicz, Zjazd Międzynarodowej Asocjacji dla Badań Czwartorzędu Europejskiego w Leningradzie. „Przegląd Współczesny”, 1934, t. 45, s. 136.

i prehistorii ZSRR, a w osobnym wagonie odbywały się posiedzenia naukowe. Uchwalono na nich m. in. projekt powołania dwóch podkomisji: niemiecko-polskiej i polsko-ukraińskiej dla ustalenia granic zlodowacenia w krajach sąsiadujących. Po powrocie do Leningradu delegaci polscy wzięli udział w uroczystościach 50-lecia Rosyjskiego Komitetu Geologicznego, noszącego w tym czasie nazwę Centralnego Naukowo-Badawczego Instytutu Geologiczno-Poszukiwawczego. Delegat Polski J. Morozewicz jako członek Komitetu w latach 1897—1904 wygłosił dłuższe przemówienie, w którym wspominał o swoich podróżach badawczych na terytorium Rosji azjatyckiej i europejskiej⁵¹.

Po zakończeniu konferencji W. Antoniewicz pozostał jeszcze w ZSRR prawie cztery tygodnie w celu przeprowadzenia studiów w muzeach i bibliotekach, głównie w związku z opracowywaną archeologią Litwy. W pracy towarzyszyła mu życzliwość i pomoc ze strony archeologów radzieckich i władz wielu instytucji. Antoniewicz interesował się też organizacją pracy naukowej i szkolnictwa wyższego. Zdołał w tym zakresie stwierdzić wiele osiągnięć: „wszędzie widać przebudowę i rozbudowę instytutów badawczych, muzeów i bibliotek, które zaczynają się wysuwać na pierwsze miejsce w Europie pod względem nowoczesności urządzeń i intensywności poczynań naukowych”. Znakomity archeolog polski zapoznał się z osiągnięciami radzieckich prehistoryków, geologów i paleontologów. O osiągnięciach tych wyrażał się z wielkim szacunkiem, uważając, że są następstwem „celowego i zasobnego poparcia kosztownych badań archeologicznych przez władze sowieckie”. Dłuższy czas poświęcił Antoniewicz studiom w Republice Białoruskiej. W Mińsku, na zaproszenie Białoruskiej Akademii Nauk, wygłosił referat.

Po powrocie do Polski prof. Antoniewicz stał się rzecznikiem wzajemnego zbliżenia naukowego. Pisał on: „[...] czy obecnie jest możliwe zbliżenie się polskiej i białoruskiej nauki, które uważam za nieodzowne. W interesie obydwu stron należy dążyć do ściślej współpracy naukowej między obu krajami, które na sąsiadujących z sobą obszarach mają wiele tych samych niemal zjawisk do opracowania i rozwiązania. Nie wystarczy tutaj tylko wymiana wydawnictw, którą trzeba jeszcze lepiej zorganizować i rozszerzyć. Konieczna jest wymiana bezpośrednia myśli i sądów naukowych, potrzebna jest ponadto współpraca w badaniach terenowych i ujednoczenie metod tych prac, tak w Polsce, jak i w BSR”⁵².

Stosunki naukowe między matematykami polskimi i radzieckimi w latach międzywojennych układały się pomyślnie. Podstawą ich były kontakty naukowe i osobiste datujące się sprzed wojny i z czasów wojny.

Gdy w 1915 r. Wacław Sierpiński został jako austriacki poddany internowany w Wiatce (obecnie: Kirow), dzięki staraniom matematyków rosyjskich przeniesiono go do Moskwy, gdzie przebywał do 1919 r. Tu współpraca z Nikołajem Łuzinem przekształciła się w wielką naukową i osobistą przyjaźń, która przetrwała aż do śmierci Łuzina w 1950 r. Pokrewieństwo zainteresowań naukowych Łuzina i Sierpińskiego powodowało ściśle zazębianie się ich badań, tak owocne dla rozwoju matematyki.

⁵¹ Por.: J. Morozewicz, *Druha konferencja Asocjacji Międzynarodowej do Studiów Czwartorzędu Europy*. „Posiedzenia Naukowe Państwowego Instytutu Geologicznego”, nr 34/1932, ss. 1—5. Por. też: S. Lenczewicz, *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji odbytej w Leningradzie w sprawie badań czwartorzędu*. „Przegląd Geograficzny”, 1932, t. 12, ss. 185—207.

⁵² W. Antoniewicz, *op. cit.*, ss. 143—144.

Znany matematyk radziecki Paweł Aleksandrow, omawiając pewne przejawy współpracy polskiej i radzieckiej szkoły matematycznej, uważa, że „nazwiska Łuzina i Sierpińskiego, oznaczające całą epokę w rozwoju matematyki zarówno radzieckiej, jak i polskiej, oznaczają także epokę w historii podstaw matematyki”⁵³. Nie tylko Sierpiński i Łuzin utrzymywali przyjazne stosunki, podobne istniały wśród matematyków polskich i radzieckich tak starszego, jak i młodego pokolenia. Matematycy radzieccy publikowali wiele najlepszych prac w czasopiśmie polskim, spotykali się z kolegami polskimi na zjazdach międzynarodowych, wzajemnie zapraszali się na zjazdy organizowane w obu państwach.

Na zjeździe matematyków rosyjskich w Charkowie, który odbył się w czerwcu 1930 r., reprezentowali Polskę: profesor Uniwersytetu Warszawskiego Antoni Przeborski, docent tegoż uniwersytetu Jerzy Spław-Neyman oraz docent Wolnej Wszechnicy Polskiej Aleksander Rajchman⁵⁴.

W Moskwie w dniach 17—23 V 1934 odbyła się Konferencja Geometrii Różniczkowej, pierwszy zjazd matematyczny poświęcony działowi ściśle wyodrębnionemu. Pomysł zorganizowania konferencji należał do prof. Beniamina Kagana, kierownika seminarium rachunku tensorów Instytutu Matematyki i Mechaniki Uniwersytetu Moskiewskiego. Dzięki jego wysiłkom i pomocy poselstw radzieckich przybyło z zagranicy 11 specjalnie zaproszonych matematyków. Wśród nich było trzech Polaków: prof. Antoni Hoborski — kierownik Zakładu Matematyki Akademii Górniczej w Krakowie, doc. Stanisław Gołąb z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz doc. Aleksander Wundheiler z Warszawy.

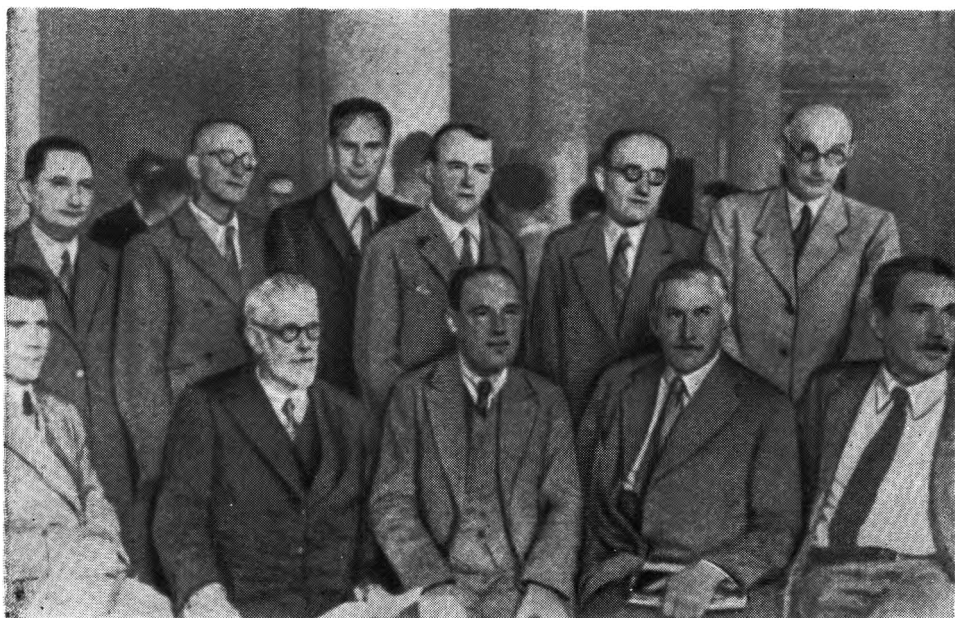
W Moskwie polscy matematycy wygłosili kilka odczytów. Na ostatnim posiedzeniu uczestnicy konferencji postanowili podzielić się na grupy, wewnątrz których zobowiązano się do utrzymywania stałego kontaktu w zakresie określonego zagadnienia. Wszystkie koszty pobytu gości od chwili wstąpienia na terytorium ZSRR aż do chwili opuszczenia granic państwa ponosił Instytut Matematyki i Mechaniki Uniwersytetu Moskiewskiego. Jeden z polskich uczestników konferencji widział w tym „bardzo charakterystyczne świadectwo opieki, którą się cieszy nauka i sztuka w obecnym ZSRR”, oraz zauważył, że „sławna gościnność rosyjska godzi się, jak widać, z nowym ustrojem: wszyscy członkowie kongresu byli pod wielkim jej wrażeniem”⁵⁵.

Ten sam instytut w dniach 4—10 IX 1935 zorganizował Konferencję Topologów. Wzięło w niej udział ok. 30 specjalnie zaproszonych uczonych zagranicznych, w tej liczbie następujący Polacy: Waław Sierpiński, Stefan Mazurkiewicz, Kazimierz Kuratowski, Karol Borsuk, Juliusz Schauder, Witold Hurewicz i Kazimierz Zarankiewicz. Do prezydium prof. P. Aleksandrow zaprosił W. Sierpińskiego. Polscy matematycy wygłosili kilka referatów. Zaproszeni też zostali na specjalne posiedzenie Akademii Nauk ZSRR. Z inicjatywy W. Sierpińskiego konferencja wyłoniła komitet, którego zadaniem miało być podtrzymywanie nawiązanych kontaktów oraz zorganizowanie następnej konferencji topologicznej. K. Borsuk w sprawozdaniu podkreślił „niezmierną uprzejmość Gospodarzy, a przede wszystkim prof. P. Aleksandrowa, dzięki któremu pobyt

⁵³ P. Aleksandrow, *op. cit.*, s. 177.

⁵⁴ „Mathesis Polska”, 1931, t. 6, ss. 75—76.

⁵⁵ A. Wundheiler, *Konferencja geometrii różniczkowej w Moskwie* „Wiadomości Matematyczne”, 1935, t. 38, s. 163 i 165. A. Wundheiler zamieścił także sprawozdanie w „Mathesis Polskiej”, 1934, t. 9, ss. 88—90.

Grupa uczestników Międzynarodowej Konferencji Topologicznej odbytej w Moskwie w 1935 r. Siedzą od lewej: L. Pontrjagin (ZSRR); P. Heegaard (Norwegia); W. Sierpiński (Polska); J. Nielsen (Dania); S. Lefschetz (Stany Zjednoczone). Stoją od lewej: K. Kuratowski (Polska); P. Aleksandrow (ZSRR); J. W. Alexander (Stany Zjednoczone); N. Łuzin (ZSRR); E. Čech (Czechosłowacja); S. Mazurkiewicz (Polska). Reprodukacja z „Mathesis Polskiej”, 1935, t. 10, s. 150

Группа участников Международной конференции по топологии, состоявшейся в Москве в 1935 году. В первом ряду сидят (слева направо): Л. Понтрягин (СССР), П. Хегард (Норвегия), В. Серпински (Польша), И. Нильсен (Дания), С. Лефшетц (США). Во втором ряду стоят (слева направо): К. Куратовски (Польша), П. Александров (СССР), Д. У. Александер (США), Н. Лузин (СССР), Э. Чех (Чехословакия), С. Мазуркевич (Польша). Репродукция фотоснимка из журнала „Mathesis Polska”, 1935, т. 10, стр. 150

A group of participants of International Topological Symposium, Moscow 1935

na konferencji nie tylko był w najwyższym stopniu interesujący z punktu widzenia naukowego, ale i również pod każdym innym względem pozostał uczestnikiem jak najlepsze wrażenia”⁵⁶.

Większość uczonych polskich wyjeżdżających do Związku Radzieckiego zwracała uwagę na wielką troskę władz radzieckich o rozwój nauki. Prezes Towarzystwa Naukowego Warszawskiego W. Sierpiński, omawiając na dorocznym zebraniu Towarzystwa 25 XI 1935 ciężką sytuację finansową nauki polskiej, przeciwstawił jej sytuację nauki w innych państwach. Mówił m.in.: „Zwłaszcza nasz wschodni sąsiad, jak o tem miałem sposobność niedawno przekonać się naocznie, duże środki łoży na instytucje naukowe, a nadto szczególnie się troszczy o przygotowanie dostatecznej liczby przyszłych uczonych”⁵⁷.

Podobnie jak Sierpiński, sądzili wszyscy uczestnicy delegacji polskiej na Zjazd Mendelejewowski, zwołany w Leningradzie przez Akademię Nauk we wrześniu 1934 r. Z Polski wzięli w nim udział: wiceprezes Polskiej Akademii Umiejętności, prof. Wojciech Świętosławski, prof. Mieczysław Centnerszwer oraz prof. Hilary Lachs. Mieli oni możność dokładnego zwiedzenia instytutów badawczych i ośrodków przemysłu chemicznego w Leningradzie i w Moskwie. Wzięli także udział w podróży zorganizowanej przez komitet zjazdu do Dnieprostroju. W Związku Radzieckim wprawiał ich w zdumienie ogromny rozmach w organizacji twórczości naukowej, bogate wyposażenie laboratoriów, rozwój przemysłu chemicznego w stosunku do stanu tego przemysłu w Rosji carskiej oraz niezwykle entuzjizm uczonych i robotników tworzących nową rzeczywistość.

H. Lachs we wrażeniach ze zjazdu pisał: „Na zachodzie robi się odkrycia niemal w przerwach między jedną i drugą grą sportową a lunchem. Codzienne życie towarzyskie w instytutach zajmuje niemało czasu. Prawdziwa «radosna twórczość» wypływa tam z wygodnego życia, z pogodnego, filozoficznego stosunku do życia, z przeświadczenia o względnej wartości wszelkich zdobyczy. Tutaj zaś wyczuwa się coś innego, tu ludzie ciężko bez wytchnienia pracują. Ekwiwalentem odpoczynku, odprężenia nerwów jest tu niezawodnie specyficzny rosyjski entuzjizm, opromieniony wiarą w absolutną wartość wiedzy. Młodzież uduchowiona jest najnowszymi teoriami, które mają dla nich jakby mistyczną moc hasel w walce o poznanie Natury”⁵⁸.

Wojciech Świętosławski po powrocie do kraju zwrócił się do prezydenta Ignacego Mościckiego, z którym pozostawał jako chemik w dość bliskich stosunkach, z prośbą o umożliwienie mu złożenia sprawozdania z pobytu w ZSRR przed najwyższymi przedstawicielami władzy w Polsce. Zależało mu przede wszystkim na podkreśleniu wielkiej opieki, jakiej doznaje nauka w ZSRR, i na wyprowadzeniu stąd wniosków co do potrzeb nauki polskiej. Zgodnie z tym życzeniem zorganizowano na Zamku w Warszawie zebranie z udziałem ministrów, byłych premierów i zaproszonych ekspertów. Na zebraniu prof. Świętosławski odczytał referat o wrażeniach z pobytu w ZSRR. W referacie omówił on spostrzeżenia ze zwiedzanych zakładów przemysłowych oraz stan rolnictwa

⁵⁶ K. Borsuk, *Międzynarodowa Konferencja Topologów w Moskwie*. „Wiadomości Matematyczne”, 1936, t. 41, s. 137. Por. też: K. Zarankiewicz, *Międzynarodowa Konferencja Topologiczna w Moskwie*. „Mathesis Polska”, 1935, t. 10, ss. 114—116.

⁵⁷ „Rocznik TINW”, 1935, t. 28, s. 71.

⁵⁸ H. Lachs, *Z jubileuszowego Zjazdu Mendelejewowskiego w Leningradzie*. „Mathesis Polska”, 1935, t. 10, ss. 106—107.

w ZSRR, a dużą część referatu poświęcił rozwojowi nauki, zwracając szczególną uwagę na olbrzymi ruch naukowy i badawczy, popierany energicznie i konsekwentnie przez władze radzieckie. Świętosławski przedstawił także organizację szkolnictwa wyższego i instytutów badawczych. Omawiając radzieckie wydawnictwa naukowe, podkreślił ich duże nakłady i małą cenę. We wnioskach ogólnych, nakreślając plan, który powinien wzmocnić ruch naukowy w Polsce, Świętosławski przypuszczał, że być może nastaną warunki, kiedy młodzież zacznie studiować język rosyjski po to tylko, aby móc korzystać z niezliczonej liczby podręczników wydawanych w Związku Radzieckim⁵⁹.

Liczna delegacja polska wyjechała na XV Międzynarodowy Kongres Fizjologów, który odbył się w Leningradzie i Moskwie w dniach 9—17 VIII 1935 pod przewodnictwem Iwana Pawłowa. W powitalnej mowie podkreślił on szczególnie wpływ tego rodzaju zjazdów na współpracę narodów. Z Polski w zjeździe brały udział następujące osoby, z których prawie wszystkie miały referaty i zabierały głos w dyskusjach: Bieliński, Gatun-Gruzewska, Hołobut, Klisiecki, Legieżyński, Jerzy Kaulbersz, Michałowski, Wacław Moraczewski, Paweł Ostern, Sosnowski, Truszkowski i Wierzuchowski. Czas wolny od zajęć uczestnicy wykorzystali na zwiedzenie zakładów naukowych, szpitali, uzdrowisk, fabryk, kołchozów i teatrów. Część z nich zwiedziła także Kaukaz i Krym⁶⁰.

Do Omska na Syberię wyjechała polska ekspedycja w składzie: Józef Witkowski, Edward Stenz i Fryderyk Koebecke, aby obserwować 19 VI 1936 całkowite zaćmienie Słońca. Oprócz Polaków pracowała tam ekspedycja radziecka z obserwatorium w Pułkowie oraz astronomowie japońscy i angielscy. Polska ekspedycja pod kierownictwem prof. Witkowskiego, kierownika Obserwatorium Astronomicznego Uniwersytetu Poznańskiego, wykonała ciekawe obserwacje i dokonała licznych zdjęć⁶¹.

Nie był to pierwszy wyjazd prof. Witkowskiego do Związku Radzieckiego, dwa lata wcześniej bowiem jako delegat Polski brał udział w VII Posiedzeniu Komitetu Geodezyjnego Państw Bałtyckich w Leningradzie i Moskwie w dniach 12—19 IX 1934. Prof. Witkowski na posiedzeniu tym wygłosił referat⁶².

Stefan Czarnocki, wicedyrektor Państwowego Instytutu Geologicznego i kierownik Zakładu Geologii Stosowanej Akademii Górniczej w Krakowie, reprezentował Polskę na XVII Międzynarodowym Kongresie Geologicznym w lipcu 1937 r. na terenie ZSRR. Po przyjeździe do Polski prof. Czarnocki wygłosił odczyt o wrażeniach z ZSRR w Warszawskim Kole Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych. Nie były to najlepsze wrażenia: Czarnocki ustosunkował się bowiem negatywnie do polityki kulturalnej i naukowej władzy radzieckiej⁶³.

⁵⁹ Tekst referatu Świętosławskiego znajduje się w Archiwum Akt Nowych w aktach Adiutantury Belwederu, (teczka *Raporty z wyjazdów do Związku Radzieckiego*, AAN, p. 1, sygn. 8). Część referatu opublikował A. Garlicki w „Przeglądzie Historycznym”, 1963, t. 51, ss. 557—565. Analogiczny referat Świętosławski wygłosił na zebraniu zorganizowanym przez Naczelną Organizację Inżynierską.

⁶⁰ W. Moraczewski, *XV-ty Międzynarodowy Zjazd Fizjologów w Leningradzie*. „Polska Gazeta Lekarska”, nr 39/1935, s. 711.

⁶¹ „Urania”, nr 4/1936, s. 73.

⁶² *Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za rok szkolny 1934/35*. Poznań 1936, s. 210.

⁶³ *Akademia Górnicza w Krakowie. Sprawozdanie rektorskie za rok akad. 1937/38*. Kraków 1938, s. 84. Prace kongresowe na podstawie wydawnictw omówił nieobecny na Kongresie K. Bohdanowicz w „Przeglądzie Górniczo-Hutniczym”, 1938, t. 30, ss. 11—22. Po roku S. Czarnocki opublikował wrażenia z kongresu i z ZSRR w „Przeglądzie Górniczo-Hutniczym”, 1938, t. 30, ss. 475—486.

Nie tylko uczeni z Polski wyjeżdżali do ZSRR na zjazdy naukowe. Zdarzały się też sporadycznie wyjazdy inspirowane przez polskie instytucje naukowe. Sporadyczność tę trudno sobie tłumaczyć jedynie ciężką sytuacją finansową nauki polskiej.

Wśród wielu stypendiów na wyjazdy zagraniczne przyznanych naukowcom przez Fundusz Kultury Narodowej w latach 1928—1935, zaledwie jedno stypendium w wysokości 5000 zł przyznano na wyjazd do ZSRR. Stypendium to otrzymał w 1934/35 r. prof. Tadeusz Sulmirski ze Lwowa, łącznie z archeologami K. W. Majewskim i Marcjanem Śmiszko, na studia muzealne. Objęły one muzea w 17 miejscowościach, przeważnie Ukrainy i Białorusi. Poza przestudiowaniem muzealnych materiałów archeologicznych stypendyści nawiązali kontakt z instytucjami i uczonymi radzieckimi⁶⁴.

Znana firma wydawnicza „Trzaska, Evert i Michalski” sfinansowała w 1934 r. wyjazd Stanisława Nowakowskiego do ZSRR, zamawiając równocześnie u uczonego tom *Wielkiej geografii powszechnej* poświęcony Związkowi Radzieckiemu. Nowakowski w czasie pięcioletniej podróży po ZSRR zapoznał się z najważniejszą literaturą radziecką z dziedziny geografii ekonomicznej. Odnowił jednocześnie swe dawne kontakty naukowe, stwierdzając, że prace jego drukowane przed 20 laty są ciągle znane i cytowane w podręcznikach geograficznych⁶⁵. Odwiedził też wybitnego geografa Nikołaja Barańskiego, z którym łączyły go serdeczne więzi przyjaźni. Z podróży tej Nowakowski przywiózł ponad 200 książek, z których wiele wzbogaca do dziś księgozbiór biblioteki Katedry Geografii Ekonomicznej Uniwersytetu Poznańskiego.

Po trzech latach wyteżonej pracy Nowakowski ukończył dzieło o ZSRR. Była to monografia unikalna nie tylko w polskiej literaturze geograficznej okresu międzywojennego. W tym czasie bowiem w innych państwach, a nawet i w ZSRR, nie było monografii geograficzno-gospodarczej Związku Radzieckiego równie obszernej i kompleksowo traktującej zagadnienie⁶⁶.

Przedstawiciele radzieckich sfer naukowych zapraszali do siebie polskich uczonych na badania, odczyty i studia.

I tak np. już w latach 1927—1928 profesor Uniwersytetu Warszawskiego Konstanty Janicki prowadził badania naukowe w stacji botanicznej w Saratowie nad Wołgą, a wyniki ich przedstawił w odczycie urządzonym w auli uniwersytetu w Moskwie⁶⁷.

W 1935/36 r. z Uniwersytetu Warszawskiego na studia do Związku Radzieckiego wyjeżdżał prof. Mieczysław Centnerszwer⁶⁸, doc. Kazimierz Zarankiewicz zaś wygłosił cykl wykładów w uniwersytecie w Tomsku⁶⁹.

⁶⁴ *Trzecie sprawozdanie Funduszu Kultury Narodowej*. Warszawa 1937, s. 290. Por. też *Pierwsze sprawozdanie [...]*. Warszawa 1931, oraz *Drugie sprawozdanie [...]*. Warszawa 1934.

⁶⁵ S. Nowakowski przed rewolucją październikową był profesorem geografii ekonomicznej w Instytucie Handlowym w Kijowie.

⁶⁶ Fundamentalne dzieło Nowakowskiego *Europa Wschodnia i Azja (Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich)*, stanowiące t. 9 *Wielkiej geografii powszechnej* scharakteryzował W. Borejko w artykule: *Obraz Związku Radzieckiego w pracach Stanisława Nowakowskiego w pracy zbiorowej: Stanisław Nowakowski. W dwudziestą piątą rocznicę zgonu*. Warszawa 1965, ss. 76—93.

⁶⁷ „Szkoly Akademickie”, 1928/29, zes. 6/7, s. 70 oraz *Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok akad. 1926/27*. Warszawa 1929, s. 12.

⁶⁸ *Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok akad. 1935/36*. Warszawa 1936, s. 14.

⁶⁹ Tamże, s. 38.

Iwan Pawłow zaprosił w 1931 r. do Leningradu dwóch polskich fizjologów: Stefana Millera i Jerzego Konorskiego. Pod jego kierownictwem zebrali oni w latach 1931—1933 dużo materiałów doświadczalnych i bliżej zapoznali się z metodą badań, prowadzonych przez Pawłowa i jego współpracowników. Zorientowali się też ogólnie w organizacji nauki radzieckiej. Po powrocie do Polski S. Miller usiłował obiektywnie przedstawić społeczeństwu polskiemu obraz tej nauki. Wrażenia z pobytu w ZSRR zamknął w obszernym artykule, drukowanym w ośmiu kolejnych numerach „Warszawskiego Czasopisma Lekarskiego”⁷⁰. Ustosunkował się w nim negatywnie do prac polskich autorów piszących o życiu w Związku Radzieckim. Miller sądził bowiem, że „autorzy ich, po większej części literaci-turyści, zwracają może zbyt wielką uwagę na artystyczną formę swych utworów, mniejszą zaś na realizm opisu”. Miller myślał tu o realizmie, „który sięga głębiej w strukturę obserwowanego życia i, starając się odkryć prawdziwą przyczynę różnych jego przejawów, nie zadawała się ujęciem czysto powierzchownym”. Wiele ciepłych słów Miller poświęcił Pawłowowi, charakteryzując go jako człowieka i uczonego.

We wnioskach podsumowujących wrażenia z pobytu w ZSRR Miller zwracał uwagę na konieczność poznania osiągnięć nauki radzieckiej i wyciągnięcie stąd korzyści dla nauki polskiej. Pisał on: „Od 15 z górą lat nauka polska odgraniczyła się całkowicie od wpływów idących ze wschodu. Jeżeli przenikają do nas wiadomości o zdobyczach współczesnej nauki rosyjskiej, to czerpiemy je prawie wyłącznie z drugiej ręki — z literatury zachodniej. Mam jednak wrażenie, że zdobycze te nie są do pogardzenia i że unikanie ich sprawia nam więcej szkody niż pożytku. Wszelki postęp myśli naukowej zależy od wyników dotychczas osiągniętych. Znajomość ich budzi nowe zagadnienia, daje podstawę do tworzenia nowych metod, do szukania nowych dróg poznania. Czyż zamiast stawiać chiński mur od wschodu, nie należałoby raczej wykorzystać swoich warunków geograficznych i językowych do źródłowego poznania prac po tamtej stronie granicy? Pozostając jednocześnie pod stałymi wpływami nauki zachodniej, mielibyśmy wówczas możliwość tworzenia nowych syntez — nowych wartości naukowych”⁷¹.

W składzie polskich delegacji handlowych czy też politycznych udających się do Związku Radzieckiego niejednokrotnie spotykamy nazwiska pracowników nauki. Tak np. prof. Stanisław Kętrzyński był posłem polskim w Moskwie, a prof. Edmund Trepka przebywał we wrześniu 1928 r. w ZSRR z delegacją Centralnego Związku Polskiego Przemysłu, Górnictwa i Finansów⁷².

W wielu środowiskach inteligencji polskiej żywo interesowano się Związkiem Radzieckim. Próbowano organizować zbiorowe wycieczki. I tak np. Akademia Górnicza w Krakowie zwróciła się 10 III 1927 do Wszeczwiązkowego Towarzystwa Łączności Kulturalnej z Zagranicą

⁷⁰ S. Miller, *Lekarze i naukowcy w ZSRR. Wrażenia z podróży naukowej*. „Warszawskie Czasopismo Lekarskie”, nry 1—8/1933. Miller wygłosił też odczyty na ten temat w Polskim Towarzystwie Psychiatrycznym i Towarzystwie Medycyny Społecznej w Warszawie.

⁷¹ S. Miller, *Lekarze i naukowcy [...]*, op. cit., s. 187.

⁷² Sprawozdanie delegacji znajduje się w Archiwum Akt Nowych, Akta Adiunktury Belwederu. Raporty z wyjazdów do Związku Radzieckiego, p. 1, sygn. 8.

z zapytaniem o warunki wycieczki do ZSRR studentów Akademii⁷³. W 1927 r. zorganizowano wycieczkę młodych architektów i plastyków polskich, których opieką w Moskwie otoczyła Akademia Nauk Artystycznych⁷⁴. Stowarzyszenie inżynierów w Warszawie organizowało w grudniu 1932 r. trzytygodniową wycieczkę, w której programie przewidywano zwiedzanie zakładów przemysłowych, instytucji opieki społecznej, placówek kulturalnych i oświatowych⁷⁵. W 1932 r. polscy urbaniści — kierownik Referatu Urbanistycznego Związku Miast Polskich Leonard Tomaszewski, Kamil Lisowski i Stanisław Tołwiński — odbyli dwumiesięczną podróż badawczą po ZSRR w celu poznania problematyki urbanistycznej nowo budowanych centrów przemysłowych, a przede wszystkim Zagłębia Donieckiego.

PRZYJAZDY UCZONYCH RADZIECKICH DO POLSKI

Uczeni radzieccy najczęściej przyjeżdżali do Polski zapraszani na organizowane tutaj międzynarodowe zjazdy i konferencje naukowe.

Już w 1922 r. przedstawiciele nauki radzieckiej zostali zaproszeni do wzięcia udziału w międzynarodowej konferencji sanitarnej do walki z epidemiami. 15 III 1922 komisarz ludowy do spraw zagranicznych RSFR G. Cziczerin wysłał notę do polskiego *chargé d'affaires* w Moskwie Z. Stefańskiego wyrażającą zgodę na udział delegacji RSFR w konferencji⁷⁶.

Liczna 19-osobowa delegacja radziecka przybyła do Polski na II Zjazd Słowiańskich Geografów i Etnografów. Zjazd odbył się w dniach 2—12 VI 1927 i miał charakter podróży naukowej: uczestnicy, przejeżdżając specjalnym pociągiem, zatrzymywali się w ważniejszych ośrodkach Polski, gdzie odbywały się narady i posiedzenia naukowe, zwiedzanie muzeów oraz osobliwości kultury i przyrody. Posiedzenia plenarne odbyły się w Warszawie, Lwowie i Krakowie, zebrania sekcyjne — w Warszawie, Wilnie, Lwowie i Krakowie. Delegacja radziecka przybyła do Warszawy z opóźnieniem, 6.VI. Na jej czele stał znakomity geograf, akademik Julij Szokałski; w skład delegacji wchodziłi oprócz tego: z Leningradu: Lew Berg, F. Loevinson-Lessing, Boris Weinberg, F. Karski i M. Karska; z Moskwy: Siergiej Bastamow, Aleksandr Borzow, Aleksiej Pawłow, Nikołaj Baranski, Lidia Siemichatowa, Witold Witkiewicz, Mitrofan Bodnarski, Boris Sokołow, Nikołaj Powoła Szwykowski, Maria Pawłowa, Georgij Mirczink, Wiaczesław Wołogin oraz z Kijowa Klement Kwitka. W składzie tym uderza słaby udział radzieckiej Ukrainy i brak przedstawicieli Białorusi.

Na zjeździe uczeni radzieccy wygłosili kilkanaście referatów, które spotkały się z zainteresowaniem. Uczestnictwo delegacji radzieckiej w zjeździe ujawniło się także w dyskusjach oraz czynnościach organiza-

⁷³ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, s. 107. Wycieczka prawdopodobnie nie doszła do skutku, przynajmniej nie zarejestrowano jej w *Sprawozdaniach Akademii*.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ „Kurier Poranny”, nr 295/1932. Nie udało się sprecyzować nazwy stowarzyszenia.

⁷⁶ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 4, s. 146. Por. też: „Nauka Polska”, 1927, t. 6, s. 417. Zawarto tu wiadomość, że w 1922 r. w Państwowym Zakładzie Higieny odbywały się międzynarodowe kursy sanitarne pod egidą Ligi Narodów z udziałem m.in. uczonych z Rosji.

cyjnych. J. Szokalski wybrany został honorowym przewodniczącym zjazdu, A. Pawłow zaś przewodniczącym sekcji antropologii, demografii, etnografii i socjologii. A. Barzow był jednym z przewodniczących sekcji geografii regionalnej i krajoznawstwa. Przewodniczyli także: w sekcji etnografii B. Sokolow, w sekcji zaś geografii gospodarczej — N. Baranski. Na uroczystym zakończeniu zjazdu prof. Szokalski, przemawiając w imieniu delegacji radzieckiej, złożył pod adresem komitetu organizacyjnego wyrazy wdzięczności i uznania oraz wyraził nadzieję, że analogiczne przedsięwzięcia przyczynią się w przyszłości do przyjacielskiego powiązania wszystkich narodów słowiańskich⁷⁷.

W 1926 r. Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Historycznego postanowił zainicjować bliższe kontakty między historykami krajów Europy wschodniej. W tym celu zwołano do Warszawy w czerwcu 1927 r. konferencję, w której wzięli udział historycy zajmujący się problemami słowiańskimi. Zaproszono także historyków z ZSRR, jednak jedyny delegat radziecki ze względów politycznych wycofał referat. W ten sposób radzieccy historycy oficjalnie nie wzięli udziału w konferencji. W wyniku obrad powołano Federację Towarzystw Historycznych Europy Wschodniej. Podjęto również uchwałę o wydawaniu biuletynu informacyjnego w języku francuskim oraz *Słownika starożytności słowiańskich*. W komitetach redakcyjnych obu tych wydawnictw zarezerwowano miejsca dla historyków radzieckich⁷⁸.

Także matematycy radzieccy zaproszeni na I Zjazd Matematyków Słowiańskich, odbywający się w Warszawie w 1929 r., odmówili przyjazdu, decyzję motywując tym, że w dziedzinie matematyki nie uznają podziałów narodowościowych⁷⁹.

W sierpniu 1929 r. w Warszawie odbyła się XVIII Sesja Międzynarodowego Instytutu Statystycznego. W obradach wzięło udział 170 osób reprezentujących 47 państw. Związek Radziecki przysłał 5 delegatów. Wśród nich na posiedzeniach obecność zaznaczyli: Ossiński w sekcji statystyki gospodarczej, Falkner-Smit w dyskusji nad statystyką zajęć zarobkowych kobiet oraz Minajew w dyskusji nad statystyką obrotów przedsiębiorstw handlowych i statystyką socjalną⁸⁰. Jednego z delegatów radzieckich, prof. Stiepanowa, gościł u siebie w domu Ludwik Krzywicki⁸¹.

Hydrolodzy polscy i radzieccy spotykali się często na konferencjach hydrologicznych państw bałtyckich. Z inicjatywą urządzania takich konferencji wystąpił w 1926 r. łotewski departament morski. Trzecia z kolei

⁷⁷ Obszerne sprawozdanie wraz z referatami zawarte jest w: *Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w r. 1927*. T. 1—2, Kraków 1929. Por. też *Sprawozdanie przewodniczącego delegacji radzieckiej J. Szokalskiego*. „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, ss. 193—195.

⁷⁸ Por.: T. Mantuffel, *Konferencja Historyków Państw Wschodniej Europy i Słowiańszczyzny w Warszawie*. „Kwartalnik Historyczny”, 1927, t. 41, ss. 715—717. (Por. też: „Szkoły Akademickie”, 1927, zesz. 2/3, ss. 109—111. Do 1939 r. ukazało się 9 tomów „Bulletin d'Information des Sciences Historiques en Europe Orientale”. Historycy radzieccy nie skorzystali z zarezerwowanych miejsc w Komitecie redakcyjnym. W czasopiśmie tym znajduje się jedynie artykuł profesora uniwersytetu w Mińsku Władimira Piczety (t. 1, ss. 213—222). Projekt wspólnego *Słownika starożytności słowiańskich* nie wyszedł poza etap próbnego zeszytu.

⁷⁹ K. Z[arankiewicz], *Kongres Matematyków Krajów Słowiańskich*. „Mathesis Polska”, 1929, t. 4, ss. 127—132.

⁸⁰ J. Plekańkiewicz, *XVIII Sesja Międzynarodowego Instytutu Statystycznego w Warszawie*. „Kwartalnik Statystyczny”, nr 4/1929, ss. 1704—1713.

⁸¹ Informacja ustna od p. Tadeusza Szturm de Sztrema.

konferencja obradowała w Warszawie w dniach 14—18 V 1930. Delegacji radzieckiej przewodniczył J. Szokalski. Na konferencji reprezentowane były m.in.: Instytut Hydrologiczny w Leningradzie i Komitet Hydro-Meteorologiczny w Moskwie. Na końcowym posiedzeniu plenarnym Szokalski w imieniu rządu ZSRR zaprosił następną konferencję do Leningradu⁸². W wydawnictwie *Conférence Hydrologique des États Baltiques* (Warszawa 1930) znajdują się m.in. referaty W. Berga, G. Maksimowa oraz komunikaty W. Głuszkowa i N. Simonowa.

VI Konferencja Bałtyckiego Komitetu Geodezyjnego obradowała w Warszawie w dniach 14—18 VI 1932. Wzięli w niej udział przedstawiciele 8 państw, wśród nich delegat Związku Radzieckiego, prof. Fiedotij Krasowski⁸³.

Międzynarodowy Komitet Nauk Historycznych zlecił Polsce zorganizowanie VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych. Organizacją kongresu zajęło się Polskie Towarzystwo Historyczne. Wyłoniło ono komitet organizacyjny, który nawiązał w ciągu lat 1931 i 1932 kontakt ze wszystkimi krajami europejskimi oraz wieloma pozaeuropejskimi. W imieniu komitetu rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego Konstanty Michalski zwrócił się do przewodniczącego Komitetu do Spraw Nauki przy CKW Rad ZSRR Anatolija Łunaczarskiego z prośbą o wzięcie udziału w obradach Kongresu. Michalski prosił w szczególności Łunaczarskiego o wygłoszenie referatu na temat materializmu historycznego, lub o wyznaczenie historyka radzieckiego, który by to uczynił⁸⁴.

Kongres odbył się w Warszawie w dniach 21—27 VIII 1933. Delegacja radziecka przybyła na obrady na czele z Wiaczesławem Wołginem, który wygłosił na jednym z trzech posiedzeń plenarnych referat *Od Babeuf'a do Marksa w epoce rewolucji 1848 r.* Ponadto na obrady sekcyjne referaty zgłosili następujący historycy radzieccy: N. Dierzawin, Piotr Priebrażenski, Nikołaj Bucharin, Arkladij Jerusalimski i Siergiej Oldenburg. W czasie kongresu odbyto także konferencję bibliograficzną z przedstawicielami narodów sąsiednich, w której udział wzięli historycy radzieccy. Z kongresem związane były też najrozmaitsze wystawy. M.in. urządzono wystawę radzieckiej książki historycznej⁸⁵.

W następnym roku, w dniach 23—31 VIII, Warszawa gościła uczestników Międzynarodowego Kongresu Geograficznego. Wśród ponad 40 delegacji zagranicznych znalazła się też nieliczna radziecka. W skład jej wchodził: Julij Szokalski, Nikołaj Baranski i E. Motlew. Geografowie radzieccy przywieźli na kongres kilkadziesiąt prac naukowych i map geograficznych oraz wygłosili kilkanaście referatów zarówno swoich, jak i nieobecnych kolegów. J. Szokalski powołany został do

⁸² Por.: T. Zubrzycki, *Trzecia Konferencja Hydrologiczna Państw Bałtyckich*. „Przełąd Geograficzny”, 1930, t. 10, ss. 122—125. Por. też: A. Rózański, *Prace III Konferencji Hydrologicznej Państw Bałtyckich*. „Przełąd Techniczny”, nr 41/1930, ss. 761—765; nr 45/1930, ss. 875—878, oraz E. J. Szokalskaja, *Zywniennyj put J. M. Szokalskogo*. Moskwa 1960, s. 99.

⁸³ E. Stenz, *VI Konferencja Bałtyckiego Komitetu Geodezyjnego w Warszawie*. „Mathesis Polska”, 1932, t. 7, ss. 95—96.

⁸⁴ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, ss. 600—601. Referat taki zgłoszony został przez Nikołaja Bucharina, który jednak na Kongres nie przybył. Streszczenie referatu zawarte jest w *Résumés des communications présentées au congrès*. T. 2. Varsovie 1933, ss. 165—166.

⁸⁵ *Tymczasowe sprawozdanie z przebiegu VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w Warszawie*. „Wiadomości Historyczne”, 1933, ss. 221—223. Por. też: *Résumés des communications présentées au congrès*. T. 1—2. Varsovie 1933.

prezydium kongresu oraz pełnił obowiązki przewodniczącego sekcji geografii fizycznej⁸⁶.

Związek Radziecki wziął także udział w zorganizowanej w ramach kongresu wystawie kartograficznej, przedstawiając na niej m.in. makietę radzieckiego atlasu świata, mapy do geografii fizycznej, mapy okolic arktycznych, plastyczne mapy wypraw podbiegunowych⁸⁷.

IX Zjazd Międzynarodowego Związku Przeciwgruźliczego odbył się w Warszawie 4—6 IX 1934. W dotychczasowych zjazdach tego związku nie uczestniczyli lekarze radziecy, nie byli bowiem jego członkami. W Warszawie po raz pierwszy delegacja radziecka wzięła udział w obradach. W dyskusji nad zmiennością zarazka gruźliczego zabierał m.in. głos przedstawiciel ZSRR W. Lubarski⁸⁸.

Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Fizycznego wspólnie z Zakładem Fizyki Doświadczalnej uniwersytetu w Warszawie zorganizował 20—25 V 1936 zjazd poświęcony fotoluminescencji. Z uwagi na to, że w tej dziedzinie duże osiągnięcia mieli fizycy radziecy, szczególnie z ośrodka leningradzkiego, organizatorzy wysłali do nich zaproszenia i prosili o przygotowanie referatów. Fizycy radziecy przygotowali referaty, które jednak nie zostały wygłoszone na zjeździe, gdyż rząd radziecki nie udzielił zezwolenia na wyjazd delegacji do Polski⁸⁹.

W okresie międzywojennym Polska była miejscem licznych naukowych zjazdów słowiańskich. Poza wspomnianymi już zjazdami geografów i etnografów oraz matematyków odbyły się w Polsce następujące zjazdy słowiańskie: lekarzy (lata 1927 i 1933), aptekarzy (1929 r.), dermatologów (1929 r.), filologów klasycznych (1929 r.) botaników (1931 r.), pedagogów (1931 r.), i slawistów (1934 r.); w żadnym z nich Związek Radziecki nie był reprezentowany.

Uczeni radziecy odwiedzali Polskę nie tylko z okazji międzynarodowych zjazdów naukowych.

Wśród 9 matematyków zagranicznych, którzy wzięli udział w I Polskim Zjeździe Matematyków we wrześniu 1927 r., spotykamy nazwiska Nikołaja Łuzina, Niny Bary i Dmitrija Mienszowa. Udział zapowiadał także Paweł Aleksandrow, ale na zjazd nie przybył. Łuzin i Nina Bary wygłosili na zjeździe referaty⁹⁰, a N. Łuzin 30 X 1927 miał w Warszawie wykład gościnny na temat: *Sur l'étude de la puissance d'un ensemble complémentaire d'un ensemble analytique*⁹¹.

⁸⁶ Sprawozdanie, program, skład delegacji i referaty zawarte są w *Comptes rendus du Congrès International de Géographie*. T. 1—4. Varsovie 1934. (Por. też: S. Lencewicz, *Międzynarodowy Kongres Geograficzny w Warszawie*. „Przegląd Geograficzny”, 1934, t. 14, ss. 167—182, oraz E. J. Szokalskaja, *op. cit.*, s. 106.)

⁸⁷ J. Wąsowicz, *Międzynarodowa wystawa kartograficzna w Warszawie*. „Polski Przegląd Kartograficzny”, nr 48/1934, ss. 211—228, oraz W. Około-Kułakowa, *Wystawy kartograficzne*. „Przegląd Biblioteczny”, 1934, t. 8, ss. 259—265.

⁸⁸ S. Hornung, *IX Zjazd Międzynarodowego Związku Przeciwgruźliczego*. „Gruźlica”, 1934, t. 9, ss. 494—515. W „Dokumentach i Materiałach [...]”. T. 5, s. 195, znajduje się przypis zawierający wiadomość o trzydniowej konferencji poświęconej zagadnieniom gruźlicy, która miała się odbyć w 1929 r. w Polsce z udziałem uczonych radzieckich. Mimo poszukiwań nie udało się znaleźć potwierdzenia tej wiadomości; ani „Polska Gazeta Lekarska”, ani specjalistyczne pismo „Gruźlica” nie zanotowały takiej konferencji.

⁸⁹ „Nauka Polska”, 1937, t. 22, ss. 172—173.

⁹⁰ S. Warhaftman, *Pierwszy Polski Zjazd Matematyczny*. „Mathesis Polska”, 1927, t. 2, ss. 84—91.

⁹¹ „Szkoly Akademickie”, 1928, zes. 4, s. 44.

Polskie Towarzystwo Fizyczne zaprosiło do Warszawy w 1927 r. prof. Piotra Łazariewa, który miał wygłosić referat o najnowszych badaniach nad anomaliami magnetyzmu ziemskiego w guberni kurskiej⁹².

Dwa odczyty wygłosił 12 X 1927 na posiedzeniu naukowym Instytutu Nauk Antropologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego prof. B. Hindze z Moskwy⁹³.

W tym samym roku prorektor Uniwersytetu Leningradzkiego Boris Bogajewski zbierał materiały w Muzeum Archeologicznym im. E. Majewskiego w Warszawie i w Muzeum Archeologicznym PAU⁹⁴. — Rok później na uroczystościach jubileuszowych Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w imieniu delegacji radzieckiej przemawiał prof. Studynski⁹⁵.

We Lwowie przebywał we wrześniu 1929 r. komisarz ludowy oświaty USSR Nikołaj Skrypnik. Z tej okazji odbyło się uroczyste zebranie Ukraińskiego Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki, na którym wyrażono wdzięczność Ukraińskiej Akademii Nauk za powołanie 3 uczonych z zachodniej Ukrainy na członków Akademii. Na zebraniu tym Skrypnik wygłosił referat o rozwoju nauki w USSR⁹⁶.

Odczyty w Polsce wygłosili poza tym: słynni badacze okolic polarnych Otto Szmidt⁹⁷ oraz Roman Samojłowicz⁹⁸. W roku akademickim 1934/35 w Uniwersytecie Warszawskim miał wykład znakomity fizyk radziecki Siergiej Wawilow⁹⁹.

Zakład Geograficzny Uniwersytetu Warszawskiego odwiedzali profesorowie Władimir Dokturowski i J. Szokalski¹⁰⁰. Ten ostatni na zaproszenie Polskiego Towarzystwa Geograficznego dnia 14 II 1935 wygłosił referat o badaniach polarnych¹⁰¹.

W latach bezpośrednio poprzedzających wojnę nie spotyka się już uczonych radzieckich w Polsce. Jedyna wzmianka, na którą natrafiono, mówi o zwiedzeniu Zakładu Botanicznego im. E. Jaczewskiego na Wydziale Rolniczym UJ przez Ninę Pawłową z Moskwy¹⁰².

INNE PRZEJAWY KONTAKTÓW NAUKOWYCH

Jeszcze przed I wojną światową Akademia Umiejętności w Krakowie wybrała na członków znanych historyków rosyjskich: Iwana Liničzenkę (1900 r.), Nikołaja Kariejewa (1902 r.), oraz Aleksieja Szachmatowa (1910 r.). Członkami zaś Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wil-

⁹² „Mathesis Polska”, 1927, t. 2, s. 45. Na sprawozdanie o pobycie Łazariewa w Polsce nie natrafiono.

⁹³ „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego”, 1928, t. 21, s. 31.

⁹⁴ Tamże, 1927, t. 20, s. 33, oraz „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności”, 1927/28, s. 32.

⁹⁵ „Szkoły Akademickie”, 1928/29, zesz. 6/7, s. 94.

⁹⁶ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, s. 479.

⁹⁷ Tamże, s. 106.

⁹⁸ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akad. 1931/32*. Kraków 1933, s. 65.

⁹⁹ *Sprawozdanie z działalności Uniwersytetu Warszawskiego za rok 1934/35*. Warszawa 1936, s. 14.

¹⁰⁰ *Drugie sprawozdanie Zakładu Geograficznego Uniwersytetu Warszawskiego 1924—1934/35*. „Przegląd Geograficzny”, 1934, t. 14, s. 211.

¹⁰¹ *Działalność Polskiego Towarzystwa Geograficznego w 1934 i 1935 r.* Tamże, 1935, t. 15, s. 194.

¹⁰² „Nauka Polska”, 1939, t. 24, s. 70.

nie byli Nikołaj Kariejew i Bazyli Łatyszew. W okresie międzywojennym pierwszym uczonym radzieckim powołanym na członka zagranicznego Polskiej Akademii Umiejętności był profesor matematyki uniwersytetu w Moskwie Nikołaj Łuzin. Został on wybrany członkiem czynnym 8 VI 1928. W następnym roku Zgromadzenie Ogólne PAU wybrało Borisa Lapunowa, znanego filologa słowiańskiego członkiem czynnym, a Grigorija Ilinskiego, profesora filologii słowiańskiej uniwersytetu w Moskwie, członkiem korespondentem. Także członkiem korespondentem PAU wybrany został 15 VI 1934 profesor patologii uniwersytetu w Moskwie Aleksiej Abrikosow. Uczeni radzieccy należeli także do komisji PAU; członkiem komisji antropologii i prehistorii był Jefim Czepurkowski z Władywostoku, do komisji orientalistycznej należał Edward Piekarski z Leningradu, do językowej zaś Nikołaj Durnowo z Moskwy.

Członkiem zagranicznym Instytutu Zachodniosłowiańskiego w Poznaniu wybrano G. Ilinskiego, autora pierwszej gramatyki prasłowiańskiej. Był on z Polską blisko związany i niejednokrotnie zamieszczał artykuły w polskich czasopismach.

Julij Szokalski był członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

Przed rewolucją duża liczba uczonych Polaków należała do rosyjskich towarzystw naukowych. Do Akademii Nauk należeli jedynie najwybitniejsi z nich: Jan Baudouin de Courtenay, Tadeusz Zieliński, Oswald Balzer, Jan Michał Rozwadowski. W latach dwudziestych do grona członków Akademii Nauk ZSRR powołani zostali: orientalista, profesor Uniwersytetu we Lwowie Władysław Kotwicz (1924 r.), matematyk, profesor UJ Stanisław Zaremba (1925 r.) oraz emerytowany profesor uniwersytetu we Lwowie, ongiś badacz Bajkału, Benedykt Dybowski (1928 r.), którego naukowe zasługi były w Związku Radzieckim szeroko znane i cenione. Gdy np. z okazji Zjazdu Zoologów, Anatomów i Histologów w Leningradzie 1927 r. urządzona została w Muzeum Zoologicznym AN ZSRR wystawa osiągnięć ostatnich ekspedycji bajkałskich, na honorowym jej miejscu umieszczono powiększoną fotografię Dybowskiego jako pierwszego, niezmiernie zasłużonego badacza Bajkału¹⁰³. Sam uczyony nawiązał przerwany przez rewolucję październikową kontakt korespondencyjny z wybitnymi uczonymi radzieckimi, m.in. z Glebem Wiereszczaginem, późniejszym kierownikiem Bajkałskiej Stacji Limnologicznej¹⁰⁴.

Wyrazem uznania dla działalności naukowej był wybór Wacława Sierpińskiego na członka Towarzystwa Matematycznego w Moskwie (1923 r.) W latach 1928—1929 członkiem korespondentem Towarzystwa Geograficznego w Leningradzie został Eugeniusz Romer, członkiem zaś honorowym Towarzystwa Przyrodniczego w Moskwie — prof. Józef Siemiradzki.

Oprócz tego uczeni ukraińscy działający w Polsce wybierani byli na członków towarzystw naukowych w Republice Ukraińskiej, nie wyłączając Ukraińskiej Akademii Nauk.

¹⁰³ K. Stołyhwo, *op. cit.*, s. 147.

¹⁰⁴ Por.: K. Kowalska, A. Mikłaszewska-Mroczkowska, *Benedykt Dybowski. Materiały biograficzno-bibliograficzne*. Cz. 1. Wrocław—Warszawa 1960, s. 25.

Polscy uczeni pamiętali niejednokrotnie o jubileuszach naukowych instytucji radzieckich. Z reguły nie brali jednak w takich uroczystościach udziału bezpośrednio, ograniczając się do wysyłania depesz gratulacyjnych. Wysyłano też adresy z życzeniami na jubileusze poszczególnych uczonych.

W Związku Radzieckim dla uczczenia pamięci zmarłego Jana Łosia Akademia Nauk zorganizowała w maju 1929 r. uroczyste posiedzenie. Polski konsul w Leningradzie otrzymał zaproszenie na tę uroczystość. Członek Akademii B. Lapunow w godzinnym referacie podał ogólną charakterystykę J. Łosia jako uczonego i człowieka. Profesor literatur słowiańskich na uniwersytecie w Leningradzie Wiktor Czernobajew zajął się specjalnie naukową i pedagogiczną działalnością Łosia w Rosji, a następnie zebrani dzielili się wspomnieniami o znakomitym polskim językoznawcy¹⁰⁵.

Skoro do Tambowa nadeszła wiadomość o śmierci Tadeusza Burdzińskiego, profesora położnictwa i ginekologii w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, działającego w latach 1905—1918 właśnie w Tambowie, urządzono tam 8 III 1925 uroczyste posiedzenie lekarzy szpitali: gubernialnego i psychiatrycznego oraz instytutu bakteriologicznego. Sprawozdanie z tego posiedzenia wysłano do Wilna, gdzie odczytano je na posiedzeniu Wileńskiego Towarzystwa Lekarskiego¹⁰⁶.

Rząd Rosyjskiej Federacyjnej Republiki Rad w piśmie z 4 VIII 1921 prosił Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach o odstąpienie znacznej ilości surowicy przeciwksięgosuszowej, produkowanej w Instytucie. Ministerstwo Spraw Zagranicznych wyraziło wówczas zgodę na dostarczenie surowicy w ilości ok. 200—300 litrów miesięcznie oraz na przyście z pomocą przy zorganizowaniu akcji szczepień bydła¹⁰⁷.

Państwowy Zakład Higieny w Warszawie w latach 1921—1923 wysłał do Rosji Radzieckiej duże ilości szczepionek przeciwdurowych, przeciwocholerycznych i przeciwczcerwonkowych¹⁰⁸.

W 1924 r. PAU poczyniła starania przez dra Kuntzego o sporządzenie odpisów z ksiąg sądowych znajdujących się w Centralnym Archiwum w Kijowie. Potrzebne one były do ukończenia Wydawnictwa *Akta unii Polski z Litwą*, opracowywanego przez Stanisława Kutrzebę i Władysława Semkowicza. W połowie maja 1925 r. uzyskano niezbędne odpisy¹⁰⁹.

Na prośbę zagranicznych muzeów przyrodniczych podjęto w Muzeum Fizjograficznym PAU oznaczanie i opracowywanie naukowe grup owadów, dla których za granicą brakowało specjalistów. W tym celu do Muzeum Fizjograficznego nadesłano m.in. obfite materiały z Muzeum Akademii Ukraińskiej w Kijowie i Muzeum Akademii w Leningradzie¹¹⁰. Oznaczał także przysyłane materiały naukowe z ZSRR

¹⁰⁵ „Szkoly Akademickie”, 1929/30, zesz. 8/9, s. 135.

¹⁰⁶ S. Trzebiński, *Wydział lekarski Uniwersytetu Stefana Batorego w latach 1919—1929*. W *Księdze pamiątkowej Uniwersytetu Wileńskiego*. (Wilno 1929. T. 2, s. 463.

¹⁰⁷ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 4, ss. 109—110. Na obecnym etapie nie udało się ustalić, w jakim stopniu zamierzenia te zostały zrealizowane.

¹⁰⁸ *Państwowy Zakład Higieny. Sprawozdanie z działalności za lata 1919—1923*. Warszawa 1924, s. 15.

¹⁰⁹ „Rocznik Polskiej Akademii Nauk”, 1923/24, s. 13 i 1924/25, s. 13.

¹¹⁰ Tamże, 1929/30, s. 39—40.

Zakład Ochrony Lasu i Entomologii Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie ¹¹¹.

Niektóre placówki naukowe prowadziły wymianę materiałów naukowych. I tak kierownik Zakładu Fitopatologii SGGW, prof. Wincenty Siemaszko, prowadził wymianę grzybów pasożytniczych m. in. z Ogrodem Botanicznym w Leningradzie ¹¹². Muzeum Fizjograficzne PAU w drodze wymiany uzyskało od Instytutu Botanicznego w Baku zielnik roślin z Zakaukazji (ok. 432 ark.) ¹¹³. Ogród Botaniczny Uniwersytetu Warszawskiego pozostawał w stosunkach wymiennych z Ogrodem Botanicznym w Taszkencie. Łochwicka Stacja Doświadczalna ZSRR wysłała 16 IV 1927 do prof. Mariana Górskiego nasiona tytoniu. W maju 1927 r. Instytut Melioracji przy Komisariacie Ludowym Rolnictwa w Moskwie przesłał materiały naukowe do Politechniki Warszawskiej ¹¹⁴. Akademia Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie otrzymywała materiały do badań surowicy krwi m.in. z kliniki neurologicznej w Moskwie ¹¹⁵.

W wyższych uczelniach polskich spotykamy studentów pochodzenia rosyjskiego, ukraińskiego, białoruskiego, gruzińskiego. W przeważającej części byli to emigranci. Uchwycenie liczby studentów radzieckich studiujących w Polsce jest niezwykle trudne z uwagi na to, że uczelnie podawały w sprawozdaniach raczej narodowość niż przynależność państwową. Wydaje się jednak, że w niewielkiej liczbie obywatele radziecy studiowali w Polsce, na co wskazywałoby wydzielanie w niektórych sprawozdaniach dwóch grup studentów: rosyjskiej narodowości i rosyjskiej przynależności państwowej ¹¹⁶.

Występowały też próby nawiązania stosunków, podejmowane zarówno z jednej, jak i z drugiej strony, które jednak nie doczekały się realizacji.

Tak np. Towarzystwo Naukowe we Lwowie już w 1921 r. postulowało założenie co najmniej w jednym z głównych miast Rosji polskiej stacji naukowej ¹¹⁷.

Marceli Handelsman w piśmie z 8 IV 1929 do Ministerstwa Spraw Zagranicznych pisał, że polskie archiwa naukowe powinny być udostępnione naukowcom radzieckim według przepisów obowiązujących uczonych polskich. Proponował on uregulowanie tej sprawy w drodze odpowiedniej narady ¹¹⁸. Edward Stenz wskazywał w 1930 r. na duże korzyści nawiązania współpracy polsko-radzieckiej na polu klimatologii ¹¹⁹.

Rektor Politechniki Lwowskiej, prof. Stanisław Pilat 10 VI 1931

¹¹¹ *Sprawozdanie Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego za okres 1918/19—1929/30*. Warszawa 1931, s. 214.

¹¹² Tamże, s. 116.

¹¹³ „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności”, 1936/37, s. 37 i 1938/39, s. 35.

¹¹⁴ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, s. 192.

¹¹⁵ *Sprawozdanie Akademii Medycyny Weterynaryjnej we Lwowie za rok 1936/37*. Lwów 1937, s. 23.

¹¹⁶ Por.: *Pamiętnik trzydziestolecia Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie 1906—1936*. Warszawa 1938, s. 244; *Kronika Uniwersytetu w Poznaniu za lata 1931/32—1934/35*. [Zesz. 1—4], Poznań 1933—1936, tablice statystyczne.

¹¹⁷ *Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie za rok 1921*. Lwów 1921, t. 1, ss. 230—231.

¹¹⁸ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, ss. 412—413.

¹¹⁹ E. Stenz, *W sprawie słowiańskiej współpracy na polu klimatologii*. „Wiadomości Geograficzne”, 1930, t. 8, ss. 97—101.

wystosował pismo do Poselstwa ZSRR w Warszawie w sprawie nawiązania kontaktów naukowych między kierowaną przez niego Katedrą Technologii Nafty i Gazu Ziemię tej uczelni, a odpowiednimi instytucjami radzieckimi. Rektor podnosił przy tym znaczenie i rolę przemysłu naftowego w Związku Radzieckim, jego intensywną reorganizację i modernizację, którą chciałby koniecznie uwzględnić w prowadzonych wykładach¹²⁰.

Profesor Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Stefan Biedrzycki 21 X 1927 zwracał się do Wszechzwiązkowego Towarzystwa Łączności Kulturalnej z Zagranicą o spowodowanie wymiany doświadczeń naukowych między pracownią budowy maszyn rolniczych SGGW a analogicznymi placówkami radzieckimi¹²¹.

Z inicjatywy znanego bibliografa i słowianoznawcy Tadeusza Wiślockiego na IV Zjeździe Bibliotekarzy Polskich w maju 1936 r. utworzono Komisję Bibliografii Słowiańskiej, która przystąpiła do szeroko zakrojonego planu organizacji ogólnosłowiańskiego pisma bibliograficznego. W tym celu nawiązano kontakt z najważniejszymi organizacjami bibliotekarskimi, instytucjami bibliograficznymi i kompetentnymi osobami prywatnymi. Komisja rozesłała do wszystkich państw słowiańskich pisma, zasięgając opinii co do celowości zamierzonego wydawnictwa, formy współpracy nad jego realizacją, podstaw finansowych itp. Instytut Bibliograficzny Wszechzwiązkowej Izby Książki wyraził gotowość przystąpienia do współpracy nad realizacją polskiego projektu. Niestety wojna przerwała jego realizację¹²².

Również ze strony Związku Radzieckiego wiele instytucji naukowych próbowało nawiązać kontakty. W tym celu zwracano się bezpośrednio do odpowiednich polskich instytucji, lub usiłowano to uczynić poprzez władze oficjalne.

Tak 12 II 1929 dyrektor Instytutu Marksa i Engelsa w Moskwie D. Riazanow wystosował pismo do radcy Poselstwa ZSRR w Warszawie Jurija Kociubinskiego w sprawie nawiązania stosunków z polskimi archiwami, bibliotekami i muzeami¹²³.

Grupa osobistości z Poselstwa Radzieckiego w Warszawie i Konsulatu Radzieckiego we Lwowie zwróciła się w 1931 r. do rektora uniwersytetu we Lwowie prof. Stanisława Witkowskiego z propozycją nawiązania stosunków naukowych między tym uniwersytetem a placówkami naukowymi w ZSRR. Radzieccy przedstawiciele dyplomatyczni dostarczyli katalogi nowości naukowych z wielu dziedzin wiedzy i oświadczyli, że chętni nawiązania stosunków lub uzyskania informacji naukowych znajdują pomoc i pośrednictwo w konsulacie radzieckim we Lwowie¹²⁴.

Osobną sprawą wymagającą oddzielnego opracowania jest wiedza o nauce radzieckiej w Polsce i wiedza o nauce polskiej w ZSRR. Na tym miejscu można jedynie zasygnalizować, że w obu państwach zainteresowanie nauką sąsiadów istniało. Świadczą o tym artykuły omawia-

¹²⁰ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, ss. 538—539.

¹²¹ Tamże, s. 192.

¹²² Por.: *Sprawozdania Związku Bibliotekarzy Polskich*. „Przegląd Biblioteczny”, 1937, t. 11, ss. 231—232; 1938, t. 12, s. 222.

¹²³ „Dokumenty i Materiały [...]”. T. 5, s. 399—400.

¹²⁴ Tamże, s. 535. Na materiały dotyczące nawiązania bliższych stosunków naukowych uniwersytetu we Lwowie z instytucjami radzieckimi nie natrafiono.

jące organizację i stan badań naukowych, recenzje dzieł, omówienia bibliograficzne, odczyty, wypowiedzi uczonych, działalność wydawnicza niektórych instytucji, wystawy książek. Świadczą także o tym prace uczonych radzieckich drukowane w czasopiśmie polskich (Pawłowa, Ilńskiego, Mienszowa i innych) oraz prace uczonych polskich publikowane w Związku Radzieckim (Talko-Hryncewicz, Gorczyńskiego, Lehra-Splawińskiego, Szobera, Paczońskiego i innych). Dokonywano także przekładów prac naukowych. W Warszawie np. wydano w tłumaczeniu kilka tomów dzieł wybranych Lenina.

*

Z przeglądu tego wynika, że kontakty naukowe polsko-radzieckie w latach 1918—1939 istniały, choć ich rozmiary nie były wielkie. Wiele przyczyn składało się na wzajemną nieufność i utrudniało porozumienie. Nauka mimo charakteru ponadpaństwowego nie zawsze może odłączyć się od polityki. Na kontakty naukowe polsko-radzieckie układ stosunków politycznych oddziaływał więc ujemnie, uproszczeniem byłoby jednak widzieć w tym jedyną przyczynę słabości tych kontaktów.

W naukowych stosunkach polsko-radzieckich można by wyodrębnić trzy okresy. Pierwszy trwał do 1926 r. i charakteryzował się prawie zupełnym brakiem kontaktów. W drugim, obejmującym lata 1927—1935, nastąpiło znaczne ożywienie stosunków, spowodowane z jednej strony wzrostem zainteresowania nauką radziecką w Polsce, z drugiej zaś — wzmożonym dążeniem Związku Radzieckiego do zbliżenia naukowego z Polską. W okresie trzecim, poprzedzającym wojnę, nawiązane kontakty naukowe wyraźnie osłabły.

Można również wyróżnić kilka dziedzin naukowych, w których wzajemne kontakty były bardziej ożywione niż w innych. Do takich należały: matematyka, geografia, fizyka, antropologia i archeologia.

ПОЛЬСКО-СОВЕТСКИЕ НАУЧНЫЕ СВЯЗИ В 1919—1939 ГГ.

В статье дается предварительный анализ развития научных связей между Польшей и Советским Союзом в 1919—1939 гг. Эта тема мало разработана в польской научной литературе. Автор собрал материалы из отчетов и хроник польских высших учебных заведений, научно-исследовательских институтов, научных обществ и библиотек. Полученные таким путем данные автор расширил и восполнил сведениями, содержащимися в польских научных журналах и других изданиях того времени. В отдельных случаях он использовал архивные материалы и устную информацию.

Автор пишет о передаче Советским Союзом Польше после 1918 г. ценных научных документов и архивных материалов, вывезенных в Россию царскими властями. Охарактеризован обмен изданиями между научными учреждениями обеих стран. Много места в статье отведено непосредственным контактам ученых, установленным во время научных конференций, съездов и конгрессов как в Польше, так и в СССР. Ряд польских ученых состояли членами советских научных обществ, а в списках членов польских научных обществ фигурируют имена советских ученых. Приведены примеры переписки между научными учреждениями, равно как и между отдельными учеными Польши и СССР.

Автор констатирует, что несмотря на различные препятствия Польша и Советский Союз поддерживали в рассматриваемый период научные связи, хотя масштабы этих контактов были довольно небольшие.

POLISH-SOVIET SCIENTIFIC CONTACTS IN THE YEARS 1919—1939

The paper introductorily reviews some manifestations of mutual scientific relations between Poland and the Soviet Union in the period 1919—1939. Thus far, the subject has not been sufficiently worked out in the Polish scientific literature. The author collected available materials from reports and chronicles of Polish institutions of higher learning, of scientific societies, libraries and research institutes. The information so gathered he complemented and extended with data found in Polish scientific periodicals from that time, and in other publications. Sporadically, he resorted to archival materials and to verbal interviews.

The paper deals with the reclamation (after the year 1918) of Polish scientific property robbed by the tsarist administration. It deals also with the exchange of publications between Polish scientific institutions and the Soviet ones. Much attention has been given to direct contacts of scientists, manifestation of which is their taking part in various conferences and scientific congresses organized in both countries.

The paper refers, as well, to the membership of Polish scientists in Soviet scientific societies and, inversely, to that of Soviet scientists in Polish scientific societies. It gives, furthermore, some examples of mutual contacts by correspondence between institutions and individual men of science.

In the end, the author comes to the conclusion that — in spite of the many obstacles — there existed, indeed, scientific contacts between Poland and the Soviet Union in the period under discussion, their extent however was not considerable enough.